

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ ТА СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ ТА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

СКЛАДАНЮК Марина Сергіївна
(студентка групи ФБСМ-9)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

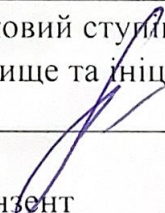
ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

(представлена на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
освітньо-професійна програма «Фінанси, банківська справа, страхування та
фондовий ринок»)

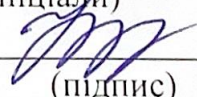
Завідувач кафедри фінансів та
цифрової економіки
д.е.н. проф. Н.Г. Виговська.
(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

(підпис)

Науковий керівник
к.е.н., доц. Литвинчук І.В.
(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

(підпис)

Рецензент
д.е.н., проф. Виговська Н.Г.
(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)

(підпис)

Житомир 2024

Анотація

Складанюк С.М. Фінансування соціальної сфери: напрями удосконалення.

Кваліфікаційна робота представлена на здобуття освітнього ступеня «магістр» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». – Державний університет «Житомирська політехніка», Житомир, 2024.

Дослідження присвячено розвитку теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій з удосконалення фінансування соціальної сфери України.

Проаналізовано сутність та види соціальної сфери, визначено основи її фінансування. Проведено порівняльну характеристику видатків на соціальну сферу і розроблено практичні рекомендації з напрямів покращення фінансування соціальної сфери.

Ключові слова: соціальна сфера, фінансування, видатки на соціальну сферу, реформування соціальної сфери.

Annotation

Skladaniuk M.S. Financing the social sphere: directions of improvement.

The qualification work is presented for obtaining the master's degree in the field of knowledge 07 "Management and administration" specialty 072 "Finance, banking, insurance and the stock market". – Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, 2024.

The study is devoted to the development of theoretical foundations and the development of practical recommendations for improving the financing of the social sphere of Ukraine.

The essence and types of the social sphere are analyzed, the foundations of its financing are determined. A comparative characteristic of expenditures on the social sphere is carried out and practical recommendations are developed on the directions of improving the financing of the social sphere.

Key words: social sphere, financing, expenditures on the social sphere, reforming the social sphere.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ ВИТРАТ НА СОЦІАЛЬНУ СФЕРУ.....	8
1.1. Соціальна сфера – сутність та види.....	8
1.2. Основи фінансування соціальної сфери	16
1.3. Переваги та проблеми ефективного функціонування соціальної сфери.....	24
Висновки до 1-го розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ.....	31
2.1. Аналіз видатків на соціальну сферу	31
2.2. Порівняльний аналіз видатків на соціальну сферу	35
2.3. Основні метрики для аналізу стану соціальної сфери	40
2.4. Напрямки покращення фінансування соціальної сфери.....	45
Висновки до 2-го розділу.....	51
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Фінансування соціальної сфери завжди було гострим питанням. Воно має вплив на всі економічні процеси всередині держави, а також на партнерські відносини з іншими країнами. Сучасні дослідження свідчать, що впродовж останніх років для України ця проблема є особливо болючою.

Фінансування соціальної сфери в Україні є недостатнім, навіть попри те, що половина видатків бюджету сюди спрямовуються. Сучасний стан фінансування соціальної сфери зумовив необхідність детального вивчення даної теми.

Особливої актуальності дослідження проблем фінансування соціальної сфери набуває у світлі останніх кризових ситуації – пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення.

Дослідженню основних аспектів бюджетної політики присвячені праці багатьох провідних вчених: О. Дем'янчук, Ю. Ткаченко, К. Павлюк, О. Тищенко, О. Бобровська, С. Крупа, М. Кравченко, Е. Лібанова, Г. Лопушняк, Л. Ситара, Р. Скриньковський, М. Кальницька, О. Кравчук, І. Рябоконт та інші.

Попри наявність значної кількості наукових напрацювань, слід вказати на потребу у представленні комплексного бачення фінансування соціальної сфери з чітко визначеними метою, напрямками вдосконалення та вирішення сучасних проблем.

Необхідність подальших досліджень механізмів вдосконалення фінансового забезпечення соціальної сфери та його впливу на бюджет країни обумовили вибір теми кваліфікаційної роботи, її мету, завдання та зміст.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій з удосконалення фінансування соціальної сфери України.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання наступних **завдань**:

- розкрити економічну сутність соціальної сфери та її видів;
- дослідити основи фінансування соціальної сфери;
- визначити переваги та проблеми ефективного функціонування соціальної сфери;
- здійснити аналіз видатків на соціальну сферу;
- провести моніторинг та порівняльний аналіз видатків на соціальну сферу, зокрема по регіонам;
- охарактеризувати основні метрики для аналізу стану соціальної сфери;
- розробити практичні рекомендації з напрямків покращення фінансування соціальної сфери.

Об'єктом дослідження є видатки на соціальну сферу.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти фінансування соціальної сфери.

Методи дослідження. У процесі дослідження для вирішення поставлених завдань використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Зокрема, системний метод, що дав можливість дослідити бюджетні видатки на соціальну сферу як цілісну систему та їх вплив на окремі елементи. Метод порівняльного аналізу використано для оцінки впливу соціальних видатків на економічні процеси в різні періоди та в різних регіонах; статистичні – при ідентифікації взаємозв'язків між фінансуванням соціальної сфери та іншими видатками державного бюджету.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування та затвердження бюджету, офіційні статистичні дані, матеріали Міністерства фінансів України, звітність щодо виконання державного бюджету за останні періоди.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні суттєвого економічного питання – обґрунтуванні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій з удосконалення фінансування соціальної сфери України. До основних отриманих результатів, що відображають особистий внесок автора, можемо віднести такі:

- узагальнено особливості фінансування соціальної сфери в Україні (в частині виокремлення її видів), що дозволило визначити основні проблеми фінансування соціальної сфери України;
- проаналізовано стан фінансування соціальної сфери України протягом 2019-2023 рр. за ключовими показниками (соціальні видатки, оборона, медицина, культура та мистецтво, освіта), що дозволило визначити пріоритетні статті фінансування соціальної сфери місцевих бюджетів;
- розроблено практичні рекомендації з удосконалення напрямів фінансування соціальної сфери в Україні (діджиталізація у сфері доступності соціальних послуг; розширення автономії місцевих бюджетів щодо розподілу коштів на соціальні потреби; запровадження трирівневої системи пенсійного забезпечення), що позитивно вплине на якість життя населення і покращить рівень соціального захисту та забезпечення.

Практичне значення одержаних результатів виявляється в тому, що основні наукові положення кваліфікаційної роботи можуть бути використані органами управління різних рівнів у процесі реалізації соціальної політики, а також можуть використовуватися при викладанні дисциплін Соціальне страхування та Бюджетна система.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні результати кваліфікаційної роботи доповідалися та опубліковані на IV Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу», яка відбулася 9-10 листопада 2023 року; на Всеукраїнській науково-практичній on-line конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої Дню науки, яка відбулася 13-17 травня 2024 року та на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу», яка відбулася 7-8 листопада 2024 року.

Структура, зміст та обсяги роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 64 сторінки комп'ютерного тексту. Робота містить 10 таблиць, 7 рисунків і 1 додаток. Список використаних джерел налічує 29 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ ВИТРАТ НА СОЦІАЛЬНУ СФЕРУ

1.1 Соціальна сфера – сутність та види

Соціальна сфера беззаперечно може вважатися однією з найбільш пріоритетних сфер життя суспільства. Пояснюється це тим, що саме в цій площині відбувається зв'язок та комунікація окремої особи та соціуму в цілому, реалізація соціальних інтересів усіх прошарків населення, встановлення умов праці, проживання, здоров'я та відпочинку.

Соціальна сфера – це сукупність послуг в різних галузях, які надають підприємства, організації та установи з метою покращення умов життя людей, задоволення їх потреб, забезпечення необхідними товарами та матеріальними цінностями для створення сприятливого середовища для продовження роду, розвитку державної економіки та зміцнення країни.

Одне із завдань держави – підтримувати соціальну сферу. Безпосередньо це здійснюється за допомогою соціальної політики. Її сутність виявляється в спрямуванні національної економіки в соціальну сферу, щоб забезпечити найбільш незахищені верстви населення базовими необхідними речами та послугами для нормального існування. Найбільше соціальна політика зорієнтована на тих, хто знаходиться за межами бідності, наприклад самотні пенсіонери, люди, які не мають здатності самотійно забезпечувати свої потреби, хворі, інваліди та інші групи населення.

Соціальна політика має на меті забезпечувати соціальну справедливість. Це означає, що всіх, хто знаходиться нижче межі певних встановлених нормативів та

показників, держава підтримує та намагається підняти їх рівень до мінімального спеціальними виплатами різних видів та спрямувань. Багато хто плутає це поняття із поняттям “соціальна рівність”.

Соціальна рівність це суспільний устрій, при якому всі члени суспільства володіють однаковим статусом у певній галузі. З політичного боку це передбачає володіння кожної людини однаковими правами – право голосу на виборах, право на освіту, право на охорону здоров’я, рівність перед законом. З економічного – право на роботу, рівний розподіл ресурсів та можливостей [21].

Розглядаючи соціальну сферу багато хто очікує, що держава забезпечить соціальну рівність усім. Проте держава цього не робить, щоб не гальмувати бажання інших громадян до постійного вдосконалення та економічного росту. Держава ж підтримує страждаюче населення на мінімальному рівні, але зрівнювати усі верстви населення може бути шкідливо для економічної стабільності країни. Коли людина втрапить можливість покращити своє життя, бо держава перерозподіляє її ресурси між усіма однаково – у кожної особистості зникне прагнення працювати більше.

Для ефективного провадження соціальної політики має бути досить розвинена соціальна інфраструктура. Соціальна інфраструктура – це певний набір економічних галузей, ефективний розвиток яких покращує результативність суспільного відтворення та збільшує продуктивність населення. Сюди входять, наприклад, освіта, охорона здоров’я, культура, мистецтво, житлове і комунальне господарство, торгівля та інші. Певні послуги певним категоріям населення надаються повністю безкоштовно, а інші – на пільгових умовах.

Структура соціальної сфери досить розгалужена та складається з багатьох галузей. Дані представлено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Складові соціальної сфери [22]

Розглянемо детальніше кожний елемент окремо:

1) Діяльність із забезпечення ефективної зайнятості населення є необхідною складовою соціальної сфери і впливає на соціально-трудова та економічні відносини. За це відповідають Міністерство соціальної політики України та Державна служба зайнятості.

Забезпечення зайнятості населення складається з наступних дій:

- розвиток та популяризація використання дистанційної форми зайнятості;

- створення курсів та навчальних матеріалів для підвищення обізнаності працездатного населення;
- збирання та опрацювання інформації щодо потреб роботодавців у кваліфікованих кадрах (професія, фах, кваліфікація тощо);
- сприяння працевлаштування молоді шляхом створення молодіжних центрів праці для набуття досвіду.

Україна перебуває в складній ситуації щодо зайнятості населення. Вона тут бореться з багатьма проблемами, наприклад старіння нації, міграція населення, популяризація неофіційного працевлаштування тощо, що в свою чергу спричиняє певні збитки економіці. Проте прогнози на майбутнє досить позитивні. У травні 2023 в НБУ повідомляли, що рівень безробіття поступово знижуватиметься: у 2023 році – до 18,3%, у 2024 році – до 16,5%, а у 2025 році – до 14,7%. За даними Державної служби зайнятості, станом на 1 березня 2023 року в Україні 150 тисяч людей мали статус безробітних [4].

2) Діяльність з формування доходів населення спрямована на сприяння отримання суб'єктами господарювання та працівниками грошових коштів та інших матеріальних благ. Здійснюється вона такими структурами як Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики і державні податкові інспекції.

Вона є досить актуальною через низку причин. По-перше, це падіння рівня та якості життя населення, як наслідок зростання кількості людей, що живуть за межею бідності. По-друге, зростання випадків трудової міграції, через те, що люди не можуть знайти роботу в Україні, або знаходять більш оплачувану за її межами. По-третє, розвиток тіньової економіки, зростання рівня злочинності та випадків зловживання службовим становищем.

До дій, щодо вдосконалення даних процесів відносяться:

- посилення контролю в плані регулювання заробітної плати;

- заохочення до підвищення ділової активності та розвитку підприємництва;
- послаблення податкового тиску на населення шляхом реформування податкового законодавства.

Висновки щодо ефективності даних дій можна зробити, проаналізувавши рівень середньомісячної заробітної плати, реальної заробітної плати та низки інших показників.

3) Оскільки останнім часом спостерігається тенденція до зниження загального рівня добробуту суспільства, то посилюється значення діяльності щодо соціального забезпечення і захисту населення. Вона передбачає здійснення програм економічного розвитку та зменшення впливу зовнішніх негативних факторів. Це може бути досягнуто за допомогою зростання ВВП, збільшення активності на ринку праці, стабілізації політичних та економічних ситуацій в країні, сприянню розвитку підприємництва, покращення інвестиційного середовища. Щоб цього досягти потрібно приймати ефективні рішення та впроваджувати реформи, що дадуть змогу покращити рівень заробітної плати та інші шляхи стимулювання працівників.

Дана система передбачає реалізацію наступних кроків:

- реформування пенсійної системи та популяризація системи недержавного пенсійного забезпечення;
- реформування сфери медичних послуг та надання медичного страхування;
- робота над удосконаленням спрямування та використання адресної допомоги;
- гарантування людям з інвалідністю рівних прав у діяльностях економічної, трудової та соціальної сферах життя [6].

Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики контролюють виконання цих дій.

4) Освіта – галузь соціальної інфраструктури, яка поєднує різні типи навчальних закладів (дошкільної, середньої, вищої, професійної освіти, тощо), які сприяють здобуттю базових знань, покращенню навичок та підвищенню кваліфікації спеціалістів. Центральним є орган виконавчої влади Міністерство освіти України.

Дана галузь є основою для згаданих вище діяльностей. Оскільки гарно навчена молодь є підґрунтям для побудови здорового та ефективного суспільства. Для цього влада постійно працює над удосконаленням системи освіти. Зокрема, у вересні 2017 року був ухвалений закон “Про освіту”, що містить певні нововведення:

- розширює право вибору здобувачам освіти щодо навчального закладу шляхом зрівнювання трьох форм здобуття освіти – формальну, інформальну та неформальну;
- збільшення академічних свобод та зменшення бюрократичного контролю;
- гарантування незалежності контролю за освітнім процесом;
- підняття рівня якості освіти до європейського;
- оцінювання результатів навчання відповідно до ключових компетентностей, що має знати, вміти, розуміти здобувач освіти

Визначним здобутком стала реформа середньої школи в кінці 2016 року. Нова українська школа має на меті максимально приблизити процес навчання до потреб реального світу, акцентувати увагу на здобуття практичних навичок та підвищення соціалізації учнів. Це планується досягти шляхом скасування методів не систематичного викладу матеріалу, переважання теоретичних вправ над практичними та великого обсягу застарілої інформації

5) Охорона здоров’я забезпечує стабільний розвиток людства в умовах здорового середовища. Реалізується шляхом впровадження заходів для підтримки фізіологічних та психологічних функцій людини. Очолює цей напрямок

Міністерство охорони здоров'я України. Галузь складається з поліклінік, лікарень, санаторіїв, лабораторій та інших закладів медичного спрямування. Головна мета – для всіх членів суспільства зробити доступною можливість користування якісними послугами медицини та спрямувати цю галузь в пацієнтоорієнтованість. Основна концепція реформування даної галузі має полягати в наступному:

- сформувати списки гарантованих медичних послуг державою;
- вдосконалити механізм закріплення коштів не за закладом охорони здоров'я, а за пацієнтом;
- контролювати ефективність надання автономії медичним установам;
- запровадити принципи обов'язкового медичного страхування.

Результатом має бути міцна здорова нація, зростання тривалості життя та легкий доступ до лікувальних та профілактичних послуг.

6) Житлово-комунальне господарство у сфері соціального захисту представлене забезпеченням права на житло, яке гарантоване статтею 47 Конституції України. Пріоритетним завданням Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України є створення сприятливих умов для населення, при яких у кожного буде можливість забезпечити себе житлом у певній формі – придбати, взяти в оренду тощо.

Основні витрати в цій галузі полягають у фінансуванні субсидій для найменш забезпечених верств населення. Проблеми ще поглиблюються з тим, що багато споживачів комунальних послуг мають високі заборгованості. Це зумовлено в певній мірі завищеними тарифами, неефективним контролем комунальних служб, слабого зв'язку органів місцевої влади з населенням та нераціональним використанням природних ресурсів (електроенергії, води, тепла тощо). Також свій внесок робить недовіра людей до прозорості роботи комунальних підприємств та процесу надання субсидій.

Щоб змінити цю ситуацію, потрібно реформувати підхід до планування місцевих бюджетів, встановлювати тарифи на економічно обґрунтованих підставах,

вдосконалювати роботу комунальних служб та якість надання послуг, а також заохочувати населення до економії ресурсів.

7) Торгівля та громадське харчування є особливою в тому, що вона найменше фінансується державою і більше стала відповідальністю соціальних груп та об'єднань. На її підставі формуються такі категорії як споживчий кошик, мінімальний набір необхідної продукції тощо. На чолі даного напрямку є Міністерство економічного розвитку та торгівлі України.

8) Екологічний захист був останнім часом обділений достатньою увагою, тому зараз ця галузь знаходиться в особливо кризовому стані. Відповідальним органом є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Серед особливих проблем тут забруднення навколишнього середовища, знищення рідкісних видів тварин та рослин, надмірне використання не відновлюваних ресурсів, знищення лісів тощо.

Дії, що можуть покращити наявну ситуацію:

- ґрунтовний підхід до екологічних питань;
- стимулювання використання технологічних розробок підприємствами;
- популяризація переробки сировини та вторинного використання;
- посилений контроль за підприємствами щодо їх дій (очищення викидів заводів тощо);
- оцінка результатів та прийняття відповідних рішень.

9) Культура і мистецтво – дана галузь забезпечує всебічний розвиток особистості (духовна складову життя, норми моралі, виховання, цінності, вдосконалення відносин з оточуючими), без якого неможливе процвітання нації та подальше економічне зростання.

Важливим кроком, що Міністерство культури здійснило в роботі з цим питанням – розробка «Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ». Також приймаються рішення щодо популяризації книг, використання української мови в усіх сферах життя, заохочення розвитку творчості тощо.

Якщо ж говорити про реформування соціальної сфери в цілому, то одним з найважливіших рішень було активно децентралізувати всі можливі процеси надання соціальних послуг. Це мало позитивний вплив, оскільки наблизило владу до кінцевого споживача. Місцеві органи влади мають більше можливостей розглянути вужче коло громадян, які потребують допомоги. Вони краще розуміють конкретні потреби свого регіону, що дозволяє краще та ефективніше розподіляти відповідні соціальні програми, пільги та грошові допомоги між громадянами [17].

1.2 Основи фінансування соціальної сфери

Для ефективної реалізації усіх процесів соціального захисту та забезпечення, що забезпечують існування соціальної сфери, потрібно фінансове забезпечення у відповідних обсягах. На формування цілісної системи фінансування впливає ряд особливостей, що безпосередньо впливають на її функціонування. Тож розглянемо це питання детальніше.

Фінансове забезпечення соціальних програм – сукупність методів і форм, що використовують при розподілі, перерозподілі та використанні грошових коштів відповідних фондів, що мобілізуються з коштів з Державного бюджету України та за допомогою інших джерел, які передбачені чинним законодавством. Мета спрямування фінансових ресурсів на соціальну сферу – покращення якості життя населення, вирішення проблем з низьким рівнем добробуту, мінімізація безробіття

та покращення умов праці, гарантування захисту вразливих верств суспільства, розвиток відповідних галузей, що сприяють досягнення поставлених цілей [26].

Система фінансового забезпечення соціальної сфери є складною. Вона містить багато елементів. Розглянемо детальніше суб'єктів та об'єктів фінансових відносин та представимо цю інформацію на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Суб'єкти та об'єкт фінансових відносин у соціальній сфері [23]

Фінансове забезпечення складається з бюджетного та позабюджетного фінансування. Бюджетне фінансування – це кошти державного та місцевих бюджетів, а позабюджетне фінансування – це позабюджетні цільові фонди, кошти фізичних та юридичних осіб та різних некомерційних організацій. Позабюджетному фінансуванню характерні такі форми: самофінансування,

кредитування, використання грантових програм, благодійні внески та пожертви від громадських організацій.

Специфіка фінансування соціальної сфери полягає в тому, що в певних галузях в більшій мірі переважає державне фінансування – це такі як освіта, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, культура. А от інші галузі менше підтримуються владою і вони мають самостійно шукати кошти для своєї діяльності. В побутовому обслуговуванні, громадському харчуванні, частково у фізичній культурі більшість суб'єктів господарювання функціонують на засадах комерційного розрахунку, що передбачає самофінансування та кредитування [17].

Одним із аспектів, який варто розглянути є роль міжбюджетних трансфертів у системі фінансового забезпечення. Головна причина їх здійснення полягає в тому, що місцеві бюджети більш наближені до отримувачів допомог, а тому краще розуміють їх потреби і ефективніше можуть поділити кошти. Проте однією з проблем є існування великої кількості розпорядників бюджетних коштів, і спрямування грошових ресурсів здійснюється саме за видами установ, а не за функціями, які вони виконують, що знижує ефективність використання коштів. Другою проблемою є недостатня прозорість даного процесу через велику кількість проміжних ланок та розпорошення коштів. Також недоліком існування багатьох розпорядників є значні витрати на утримання керівного апарату, коли ці кошти можна було спрямовувати в інші галузі [20].

Завдання, які стоять перед системою фінансового забезпечення та її виконавцями:

- визначення джерел фінансування в поточному році, планування на майбутні періоди, а також розрахунок необхідних обсягів для закриття всіх цілей;
- визначення першочергових соціальних потреб та пріоритетність соціальних видатків;

- прогнозування необхідного обсягу коштів для окремих видів виплат соціальних допомог та ефективний розподіл фінансових ресурсів між відповідними галузями;
- пошук найкращих методів та форм фінансового забезпечення;
- відповідність рівня фінансування до потреб громадян та загальному соціально-економічному розвитку країни;
- прогнозування і виявлення, фінансування яких напрямків в даний момент зможе забезпечити процвітання економіки в майбутньому;
- планування розподілу коштів між регіонами та бюджетами громад;
- контроль за ефективним використанням відведених ресурсів;
- аналіз змін в соціальній структурі населення та позитивних наслідків розвитку соціальної сфери;
- формування пропозицій щодо того, як скоротити обсяги наданих пільг та виплат.

Зазвичай система фінансування використовує два найпоширеніші джерела: податкові надходження та соціальні і страхові внески від працюючої частини населення та від підприємців, які використовують найману робочу силу. Саме ці дві форми залучають найбільше коштів.

Якщо розглянути детальніше, то основним елементом, що є підставою для формування фондів фінансових ресурсів, є ВВП. У процесі розподілу та перерозподілу формуються первинні і вторинні доходи суб'єктів господарювання. Частина цих коштів спрямовується на формування централізованих і децентралізованих фондів. Важливим критерієм для ефективного існування та роботи усіх процесів соціальної сфери є збалансоване співвідношення відрахувань з доходів населення, потреб у ресурсах та рівнем життя соціуму.

Обсяги коштів, відведених на соціальну сферу, свідчать про рівень зацікавленості влади країни в її розвитку та підтримці життєдіяльності усіх суб'єктів господарювання. Адже якщо задовольняти інтереси громадян – вони

будуть більш лояльні до уряду, зросте кількість платників податків і вони стануть більш відповідально до цього відноситися, бізнес буде мати можливість надавати більше робочих місць, ринок праці стане якісним, покращаться умови проживання і праці населення. Загалом буде добре підтримуватися соціальне благополуччя та мир [15].

Для розробки та планування обсягів необхідного фінансування соціальної сфери потрібно:

- проаналізувати виконання бюджетів (державного і місцевих) за минулі роки;
- сформулювати припущення щодо можливих варіантів економічного, соціального і демографічного розвитку держави;
- проаналізувати динаміку економічного зростання та існуючих ризиків;
- дослідити структуру населення та демографічну ситуацію в цілому;
- визначити рівень доходів та показники безробіття;
- виявити потреби населення в соціальних послугах та пільг, рівень вразливості соціальних категорій;
- розглянути кількість існуючих закладів соціальної сфери (освітні, медичні, соціальні), їх потреби у фінансуванні та необхідність створення нових;
- вплив зовнішніх факторів та надзвичайних ситуацій, які спричиняють виникнення нових вразливих категорій.

На основі цього можна виділити етапи створення та виконання соціального бюджету. Представимо дані на рис. 1.3.

Глибше зрозуміти систему фінансування соціальної сфери дозволить вивчення сутності соціальних видатків. В науці існує багато підходів до визначення бюджетних видатків в сфері соціальних послуг [4]. Дослідивши це, можна виділити найпоширеніші з них:

- інституціональний – це нормативи та напрями використання бюджетних коштів. Видатки розглядаються з позиції органів та інституцій, які відповідальні за здійснення відповідного фінансування;
- функціональний – підхід до розуміння видатків, який акцентує увагу на сукупності функцій, що вони виконують, та інструментів, які для цього використовуються.

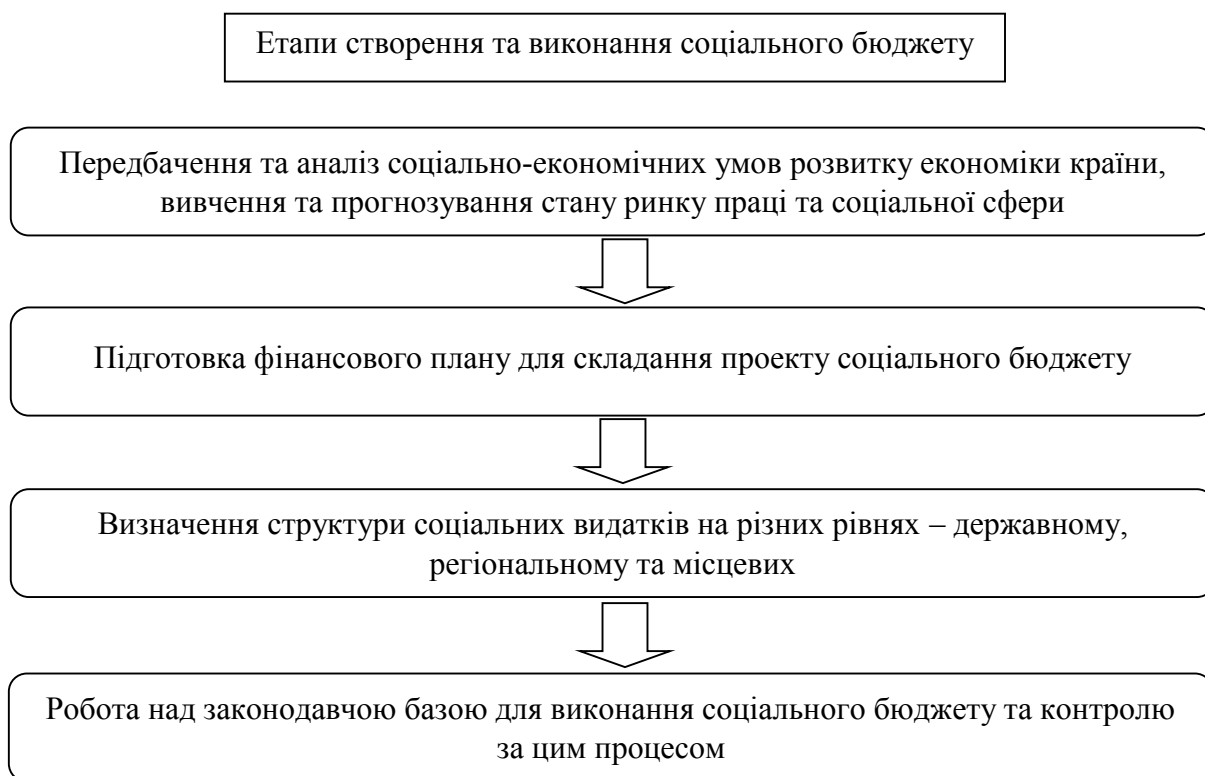

Рис. 1.3. Етапи створення та виконання соціального бюджету [24]

Соціальними видатками за функціональною класифікацією вважаються видатки державного бюджету на соціальний захист та забезпечення, освіту, духовний та фізичний розвиток, охорона здоров'я, житлово-комунальне господарство та охорона навколишнього середовища. Якщо ж розглядати бюджетні видатки за економічною класифікацією, то до категорії “соціальне забезпечення” включаються не всі вище перераховані напрями. Це пояснюється тим, що деякі

складові видатків на фінансування соціальних послуг, соціальних виплат та інших заходів соціального захисту населення включаються до інших статей бюджету.

Фінансування соціального захисту в свою чергу ділиться на різні напрямки та види допомог. Серед них соціальна допомога у випадку непрацездатності, виплата забезпечення пенсіонерам, ветеранам війни та праці, учасникам бойових дій та антитерористичної операції, забезпечення молодих й багатодітних сімей, дітей та молоді, виплати по безробіттю, а також фінансування на фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту та іншої діяльності у сфері соціального захисту. Кожен з них важливий та необхідний. Одні допомагають вирішити вже наявні проблеми, а інші – працюють на перспективу та на зменшення проблем у суспільстві.

Фінансовому забезпеченню притаманний ряд особливостей. Однією з них є те, що соціальні програми та напрями витрачання коштів можуть змінюватися разом із зміною ситуації (політичної, економічної, демографічної тощо).

Наприклад, якщо в економіці загострення проблем, настає криза, скорочується виробництво, скорочуються робочі місця, як наслідок зростає кількість безробітних. Тоді владі потрібно акцентувати особливу увагу на соціальні програми по підтримці безробітних, а також, працювати над стимулюванням бізнесу створювати нові робочі місця. В такому випадку підійдуть виплати для тих, хто втратив роботу, щоб вони могли забезпечити собі життя хоча б на мінімальному рівні. А також різні грантові програми, пільгові умови кредитування, спрощення системи оподаткування для бізнесу, щоб вони могли розвиватися і наймати більше працівників на роботу.

Другий варіант, який може бути – демографічна криза, а саме старіння нації. Вона характеризується переважанням людей похилого віку над працездатним населенням. Зараз в Україні пенсійна система побудована так, що пенсії виплачуються за рахунок податків, які сплачують робітники із своїх доходів (а саме частина ПДФО). Проблема полягає в тому, що коли кількість літніх людей стрімко

зростає, а працюючих – зменшується, то на одного платника податків припадає один чи більше пенсіонер. Це призводить до зменшення розміру пенсії, оскільки утримувати стає важче. А це тягне за собою бідність та низький рівень життя пенсіонерів. В такій ситуації соціальна політика має бути спрямована на заохочення молоді працювати в Україні, навчання кваліфікованих працівників, які будуть мати вищу заробітну плату і сплачувати більші податки, тощо [19].

У 2020 році, коли була пандемія COVID-19 особливу увагу потребувала галузь медицини. Було багато громадян, що потребували лікування, не всі могли здійснити це власним коштом. Тому потрібно було зважено підійти до соціальних видатків і розподілити так, щоб кожен, хто потребував допомоги, отримав її. Ціна питання була дуже висока – людське життя, тому підійти до цього треба зважено і розсудливо.

Оскільки в країні у 2014 році почалася війна, а у 2022 вона переросла у повномасштабне вторгнення, то Україна зіткнулася з рядом змін, в соціальній політиці зокрема.

По-перше, багато громадян виїхало за кордон, що зменшило надходження до бюджету.

По-друге, відбулися зміна пріоритетності у видатках і перерозподіл ресурсів (максимальне спрямування на оборонну галузь).

По-третє, виникли нові категорії населення, що потребували захисту і додаткового фінансування (особи, що постраждали від війни; особи, що втратили житло; внутрішньо переміщені особи; ветерани війни; інваліди війни тощо) [15].

Отже, бачимо, що система фінансування соціальної сфери – складний механізм, який визначається рядом факторів та особливостей. На нього впливають різні чинники, що вносять свої поправки в плануванні соціальних видатків.

1.3 Переваги та проблеми ефективного функціонування соціальної сфери

Проблеми та переваги фінансового забезпечення розвитку соціальної сфери держави зумовлені рядом факторів. Перший – фінансова модель системи соціальної сфери базується на зовсім іншому підході, що характеризується використанням особливих фінансових інструментів. Другий – пріоритетність соціальної політики, як наслідок особлива підтримка з боку держави. Третій – існування причинно-наслідкового зв'язку між механізмом фінансування та досягнутим соціальним ефектом.

Глобальна цифровізація захопила зараз всі сфери людського життя. Соціальний захист не став винятком. Проте темпи цієї трансформації дещо повільніші ніж в інших галузях. Все ж вона дає багато можливостей, зокрема:

- збільшення ефективності використання коштів, що спрямовані на соціальну сферу;
- покращення системи розподілу коштів між споживачами та ефективності визначення їх потреби у грошовій допомозі;
- спрощення системи користування послугами державних установ – Фонду соціального страхування, Пенсійного фонду тощо;
- скорочення операційних витрат на утримання великої кількості фізичних установ та переведення їх діяльності в режим online

Серед головних проблем варто виділити наступні:

- недостатні обсяги фінансування послуг соціальної сфери. Як наслідок певні категорії соціальних видатків фінансуються в неповному обсязі;
- складність розрахунку та визначення реальної вартості соціальних послуг;
- значний попит на соціальні послуги у кризові періоди;
- швидке збільшення вартості послуг у соціальній сфері;

- неефективне керування фінансовими ресурсами розпорядниками бюджетних коштів;
- специфічні особливості фінансового контролю у сфері соціального захисту – оскільки результативність соціальних програм не може бути оцінена грошовими показниками, тому виникає складність у порівнянні досягнутого соціального ефекту та обсягами витрачених ресурсів;
- низькоефективний розподіл повноважень серед працівників соціальної сфери.

Особливу увагу варто приділити системі бюджетно-податкового регулювання, оскільки основна частина коштів фінансового забезпечення соціальної сфери отримується від податкових надходжень. Податкове регулювання є ключовим елементом ефективної соціальної політики [19].

Податкове регулювання це система дій держави у податковій сфері, що мають прямий вплив на перерозподіл суспільного багатства в інтересах представників усіх прошарків населення, а також з метою розвитку економіки, покращенню інвестиційного клімату усіх регіонів та країни в цілому, забезпечення науково-технічного прогресу усіх галузей тощо. Основою функціонування даної системи є податкові платежі. Це обов'язкові збори, які сплачують платники податків на підставі визначених державою умов та відповідно до встановлених податкових ставок.

З одного боку, податки є базою, що наповнює бюджет, а особливо – частину фінансового забезпечення соціальної сфери. Якщо до бюджету надходить достатньо податків, то це дає змогу закривати всі потреби, фінансувати всі види соціальних допомог та перекривати витрати від надання соціальних пільг. З іншого боку, надмірне залучення коштів від громадян у вигляді стягнення податків тягне за собою скорочення обсягів фінансових ресурсів у розпорядженні суб'єктів господарювання. Це спричиняє зменшення їх можливостей до активного життя, використання робіт та послуг інших суб'єктів підприємницької діяльності, тобто до

загального розширеного відтворення. В свою чергу це проявляється у занепаді економіки, тотальній економії громадян та зростання загального невдоволення фіскальною політикою уряду. Такий стан справ вимагає від уряду пошуку оптимального балансу між скороченням податкового навантаження на людей та залученням більшої кількості фінансових ресурсів.

Нелегким завданням є створення бюджетних запитів та програм соціального забезпечення. Для того, щоб спланувати реалізацію програми та розрахувати всі кроки, потрібно мати чітку цінову базу, на яку можна спиратися. Але зараз немає єдиного затвердженого списку по цінам на соціальні послуги, який всі могли б брати за основу. Єдине, на що можна опиратися при визначенні ефективності реалізації соціальної політики – це державні соціальні стандарти, нормативи та гарантії [20].

Державні соціальні стандарти – це затверджені законодавством соціальні норми або система показників, на основі яких встановлюються граничні норми державних соціальних гарантій. Базовим показником є прожитковий мінімум. Прожитковий мінімум – це величина, що виражена в грошовому значенні, і яка показує необхідний мінімум набору продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, що потрібні для задоволення базових потреб особистості та забезпечення нормального функціонування організму і збереження його здоров'я. Цей показник залежить від інфляції, подорожчання продуктів, збільшення заробітних плат та зростання можливостей держави. Тому він встановлюється лише на певний термін і має постійно переглядатися урядом. Прожитковий мінімум є основою для розрахунку інших показників, визначення планових обсягів витрат тощо [14].

Державні соціальні гарантії – це система мінімальних показників, що встановленні законами та іншими нормативно-правовими актами, дотримання яких гарантує рівень життя не нижчий прожиткового мінімуму. Це мінімальна заробітна плата, неоподатковуваний мінімум доходів населення, мінімальні розміри пенсійного забезпечення та соціальної допомоги, граничні розміри усіх видів

соціальних виплат, стипендії учням професійно-технічних та вищих державних навчальних закладів, розміри індексації доходів тощо. Основна їх мета – гарантувати кожному громадянину права на достатній рівень життя та підтримувати купівельну спроможність населення.

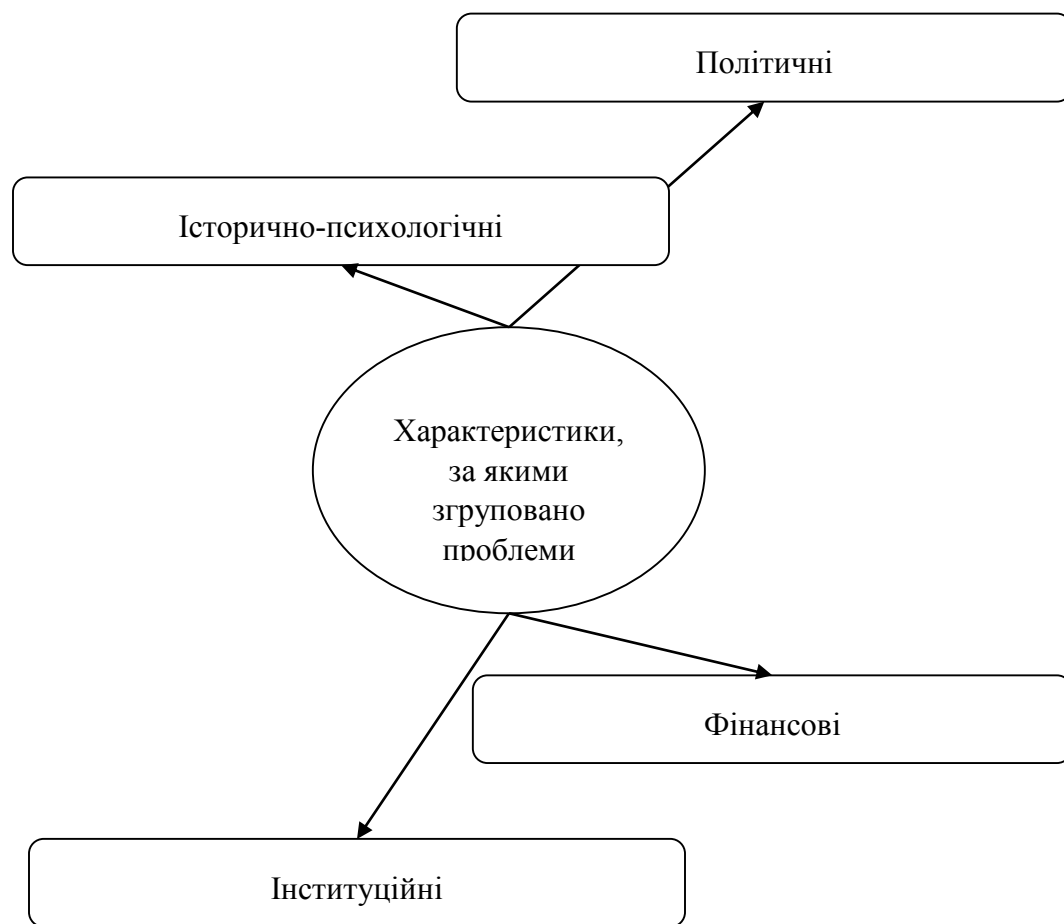

Рис. 1.4. Групи проблем, що притаманні соціальній сфері

Проблемою є ще значна бюрократія про отриманні фінансування на відповідні потреби. Зазвичай, щоб отримати бюджетні кошти на певну ціль (наприклад для потреб медичного закладу, освітнього, чи дороговартісного лікування певного пацієнта), потрібно пройти складну процедуру та отримати тендер. Важко правильно зібрати всі документи, заповнити необхідну інформацію,

а найголовніше – надати достатні підстави та аргументи, щоб заявка була розглянута та схвалена.

Існує також підхід об'єднання усіх проблем у певні групи за деякими характеристиками. Зобразимо інформацію на рис. 1.4.

Розглянемо детальніше кожну з наведених груп [6] та представимо дані в табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Проблеми, що впливають на систему фінансового забезпечення

Групи проблем	Проблеми
1. Історично-психологічні – пов'язані із сприйняттям реформ громадськістю, що спирається на попередній досвід	а) певна частина суспільства насторожено налаштована до всього нового, не готова переходити на нові системи отримання соціальних послуг. Особливо це помітно серед людей пенсійного віку, які сильно звикли опиратися на державні виплати (пенсії, субсидії, інші види виплат); б) відсутність навичок у громадян здійснювати збереження та соціальні резерви у вигляді обов'язкових страхових внесків; в) недовіра до надійності збереження коштів у державних установах; г) неактивність населення в обговоренні та здійсненні впливу на соціальну політику; д) неготовність також і працівників соціальної сфери до змін умов праці.
2. Політичні – пов'язані з діями держави щодо розробки соціальних послуг	а) незрозумілість чіткої ролі держави у соціальному захисті та можливі межі її втручання в ці галузі; б) відсутність головної стратегії розвитку соціальної сфери; в) нечіткість кінцевої мети, яку має забезпечити фінансування соціальних послуг; г) слабкий зв'язок між іншими сферами державної політики для комплексного вирішення питань.
3. Фінансові – пов'язані із забезпеченням грошовими коштами	а) та група населення, яка найбільше потребує отримання послуг, не має можливостей їх оплатити; б) бажання уряду зменшити податкове навантаження на населення спричиняє недоотримання податкових надходжень.

Продовження табл. 1.1

4. Інституційні – пов’язані з організацією фінансових відносин та взаємодією між галузями	а) застарівши система організації бюджетних установ, яка більше розрахована на фінансування за бюджетні кошти, а не на самофінансування. Це робить соціальну сферу дорогою в утриманні, а необхідного результату на витрачені кошти вона не дає. б) неактивне залучення комерційних підприємств до фінансового забезпечення, що автоматично скидає цю потребу на державу.
---	---

Як бачимо на формування соціальних видатків впливають різноманітні чинники. Стан багатьох показників та процесів можуть дати підстави для формування висновків щодо стану соціальної сфери в цілому – темпи приросту ВВП, динаміка інфляції, норми податкового регулювання, стан дотримання законодавчої бази, ефективність планування та здійснення реформ у сфері соціального захисту, рівень безробіття в країні та рівень доходів населення, чітке здійснення процесів управління та контролю, доцільність використання бюджетних коштів та їх цільове спрямування, обґрунтування прийнятих рішень щодо встановлення соціальних норм та стандартів, прозорість системи фінансового забезпечення тощо. Соціальна політика має враховувати існуючі проблеми та працювати на їх вирішення, щоб в майбутньому була можливість будувати суспільство з якісним рівнем життя та зменшувати видатки на фінансування соціальних програм.

Висновки до 1-го розділу

Дослідивши теоретичні основи фінансування витрат на соціальну сферу дійшли наступних висновків:

1. Охарактеризовано сутність соціальної сфери – це сукупність галузей і видів діяльностей, що забезпечують населення матеріальними і духовними послугами та благами за допомогою системи державних та приватних фірм організацій та підприємств. Визначено основні види діяльності, а саме діяльність із забезпечення ефективної зайнятості населення, з формування доходів членів суспільства, з соціального забезпечення і соціального захисту. Також виокремлено основні галузі соціальної сфери: освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальне господарство, культура і спорт, соціальний захист і забезпечення тощо.

2. Вивчено основи фінансування соціальної сфери. Серед основних джерел фінансування ми виділили податкові надходження та соціальні і страхові внески від працюючої частини населення та від підприємців, які використовують найману робочу силу.

3. До основних переваг функціонування соціальної сфери відносимо ефективний розподіл коштів, легкість використання послуг через впровадження діджиталізації тощо. Серед проблем, що присутні у соціальній сфері, виокремили недостатнє фінансування, складність визначення вартості послуг, значний попит серед населення тощо.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

2.1 Аналіз видатків на соціальну сферу

Дослідивши теоретичний аспект функціонування соціальної сфери, розуміємо наскільки важливим є, щоб підтримка фінансового забезпечення соціальної сфери була на достатньому рівні. Розглянемо сучасний стан забезпечення фінансування соціальної сфери державою та проаналізуємо наслідки цього для суспільства. Дані систематизуємо [5] в таблицю 2.1.

Таблиця 2.1

Видатки зведеного бюджету України на соціальну сферу за 2019-2023 роки,
млн. грн.

Напрямок	2019	2020	2021	2022	2023
Житлово-комунальне господарство	34487,12	32214,49	56894,53	41160,09	70397,79
Охорона здоров'я	128377,84	175791,23	203610,42	215275,87	217419,5
Духовний та фізичний розвиток	31550,1	31710,87	43358,36	33636	38471,08
Освіта	238757,36	252283,15	312914,55	290758,47	308638,89
Соціальний захист та соціальне забезпечення	321786,7	346719,52	367346,64	455186,15	514130,7
Всього видатків	1370113,04	1595289,7	1844377,74	3043499,14	4440940,22

На основі табл. 2.1 обчислимо щорічні зміни показників в абсолютних значеннях та представимо дані графічно на рисунку 2.1.

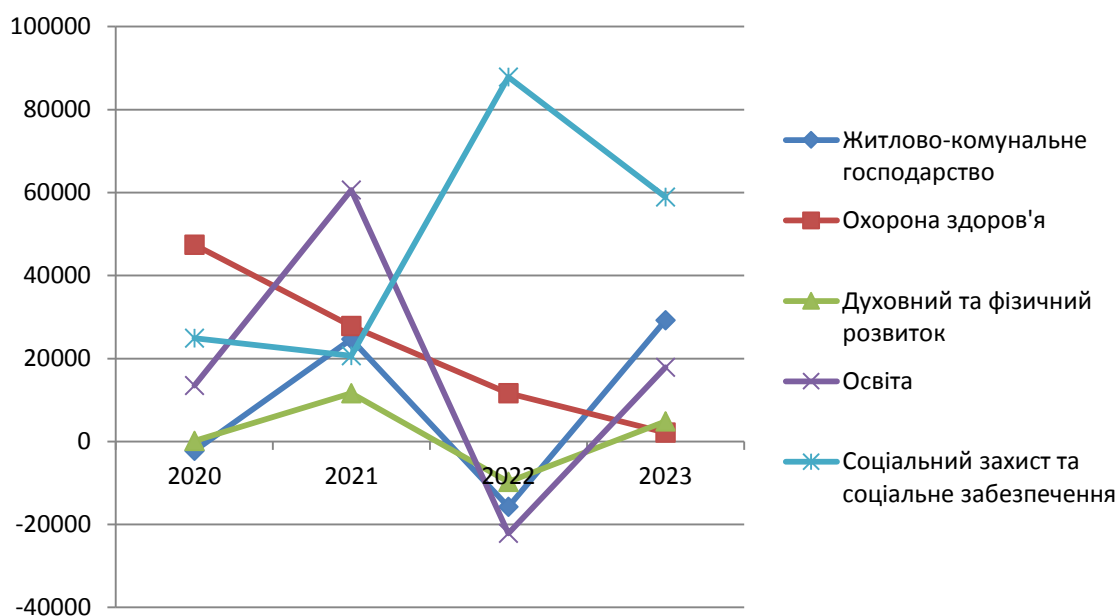

Рис. 2.1. Абсолютні темпи росту видатків зведеного бюджету України на соціальну сферу за 2019-2023 роки, млн. грн.

Бачимо, що стабільності у даних показниках немає – усі з проаналізованих категорій то зростають, то падають:

- видатки на житлово-комунальне господарство, на духовний та фізичний розвиток, а також на освіту намагаються тримати на одному рівні, і при спадах повертати фінансування на попередні значення;
- охорона здоров'я з кожним роком показує все менші темпи приросту фінансування. Але це пояснюється тим, що початок аналізованого періоду припав на спалах пандемії COVID-19, а отже перед цим уже було стрімко збільшено розмір фінансування даного напрямку і тепер він просто поступово знижується;
- соціальний захист та соціальне забезпечення показало стрімкий приріст фінансового забезпечення у 2022 році. Це аргументовано тим, що розпочалося повномасштабне вторгнення на територію України з боку країни-агресора.

Відповідно внаслідок цього значна кількість населення почала відчувати потребу в отриманні соціальної допомоги від держави. Багато хто втратив доходи, можливість працювати, житло; значна кількість громадян зазнали фізичних пошкоджень і виникли нові категорії населення, що можуть розраховувати на соціальні виплати.

Таблиця 2.2

Відносні темпи росту видатків зведеного бюджету України на соціальну сферу за 2019-2023 роки, %

Напрямок	2020	2021	2022	2023
Житлово-комунальне господарство	-7,05	43,38	-38,23	41,53
Охорона здоров'я	26,97	13,66	5,42	0,99
Духовний та фізичний розвиток	0,51	26,86	-28,90	12,57
Освіта	5,36	19,38	-7,62	5,79
Соціальний захист та соціальне забезпечення	7,19	5,62	19,30	11,46
Всього видатків	14,12	13,51	39,40	31,47

По відсотковому вираженню темпів росту бачимо, що загалом видатки виросли у 2022 році. Цей ріст спричинила потреба збільшення фінансування оборонної галузі через війну з росією. У інших галузях соціальної сфери бачимо нестабільність. В один рік теми зростання від'ємні або мінімальні, а в інший рік +50%.

Також проаналізуємо питому вагу кожного напрямку соціальної роботи в загальній структурі видатків бюджету та соціальної сфери зокрема. Систематизуємо дані в табл. 2.3 та 2.4

Таблиця 2.3

Питома вага видатків зведеного бюджету України на соціальну сферу за 2019-2023 роки, %

Напрямок	2019	2020	2021	2022	2023
Житлово-комунальне господарство	2,52	2,02	3,08	1,35	1,59

Продовження табл. 2.3

Охорона здоров'я	9,37	11,02	11,04	7,07	4,90
Духовний та фізичний розвиток	2,3	1,99	2,35	1,11	0,87
Освіта	17,43	15,81	16,97	9,55	6,95
Соціальний захист та соціальне забезпечення	23,49	21,73	19,92	14,96	11,58
Всього на соц. сферу	55,11	52,57	53,36	34,04	25,89

Таблиця 2.4

Питома вага напрямків соціальної сфери за 2019-2023 роки, %

Напрямок	2019	2020	2021	2022	2023
Житлово-комунальне господарство	4,57	3,84	5,78	3,97	6,13
Охорона здоров'я	17,00	20,96	20,69	20,78	18,92
Духовний та фізичний розвиток	4,18	3,78	4,41	3,25	3,35
Освіта	31,63	30,08	31,80	28,07	26,86
Соціальний захист та соціальне забезпечення	42,62	41,34	37,33	43,94	44,74
Всього на соц. сферу	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Загалом видатки на соціальну сферу становили 50%, а з початком повномасштабної війни скоротилися до 30%. Цілком можна стверджувати, що бюджет України має соціально-орієнтований характер.

В розрізі конкретних напрямків соціальної сфери найбільшу підтримку мають соціальний захист та соціальне забезпечення, освіта та медицина. Це цілком природно, тому що це ті сфери життя людини, які мусять бути добре профінансовані для подальшого нормального функціонування особистості.

Житлово-комунальне господарство та духовний і фізичний розвиток мають найменшу частку в структурі, тож доцільним тут є питання самофінансування цих напрямків.

Стосовно житлово-комунального господарства ще бачимо, що питома вага зменшувалася у 2020 та 2022 роках. Це було спричинено потребою спрямувати кошти у інші галузі – медицину та оборону відповідно, у зв'язку з демографічними, економічними та кризовими явищами тих періодів. У 2023 році питома вага склала найбільшу за аналізований період, оскільки за рік повномасштабної війни було здійснено масове руйнування житлової інфраструктури і потрібно було збільшувати витрати на їх відновлення.

Зміни у фінансуванні духовного і фізичного розвитку мають менш виражений характер, оскільки за цей період Україна мала складні зовнішні ситуації, які робили потребу у фінансовому забезпеченні інших напрямків більш нагальною. Тому нарощення темпів приросту тут було «не на часі» і не було фінансової спроможності це зробити.

Пік фінансування освіти припав на 2021 рік. Було відновлено реформування освітньої сфери після пандемії коронавірусу у 2020 році. Значну частину коштів вимагає впровадження та розвиток реформи «Нова українська школа». Також події 2020 та 2022 років підсвітили необхідність діджиталізації освітнього процесу, що теж вимагає суттєвих вкладень [4].

2.2 Порівняльний аналіз видатків на соціальну сферу

Для того щоб зробити більш розгорнуті висновки про стан певного явища, потрібно провести порівняльний аналіз. В нашому випадку ми зробимо порівняння

видатків на соціальну сферу з усіма іншими видатками бюджету України, а також витрати по областях [5].

Таблиця 2.5

Видатки зведеного бюджету у 2019-2023 роках, млрд. грн.

Категорія	2019	2020	2021	2022	2023
Загальнодержавні функції	203,121	204,819	252,606	248,468	349,143
Оборона	106,628	120,374	127,527	1142,872	2097,62
Громадський порядок, безпека та судова влада	141,456	159,506	176,149	454,432	519,432
Економічна діяльність	154,219	262,815	293,350	156,434	247,291
Охорона навколишнього середовища	9,729	9,057	10,621	5,227	6,396
Соціальні видатки	754,959	838,719	984,124	1036,017	1149,058

Порахуємо питому вагу кожного напрямку видатків зведеного бюджету України та представимо ці дані графічно на рис. 2.2

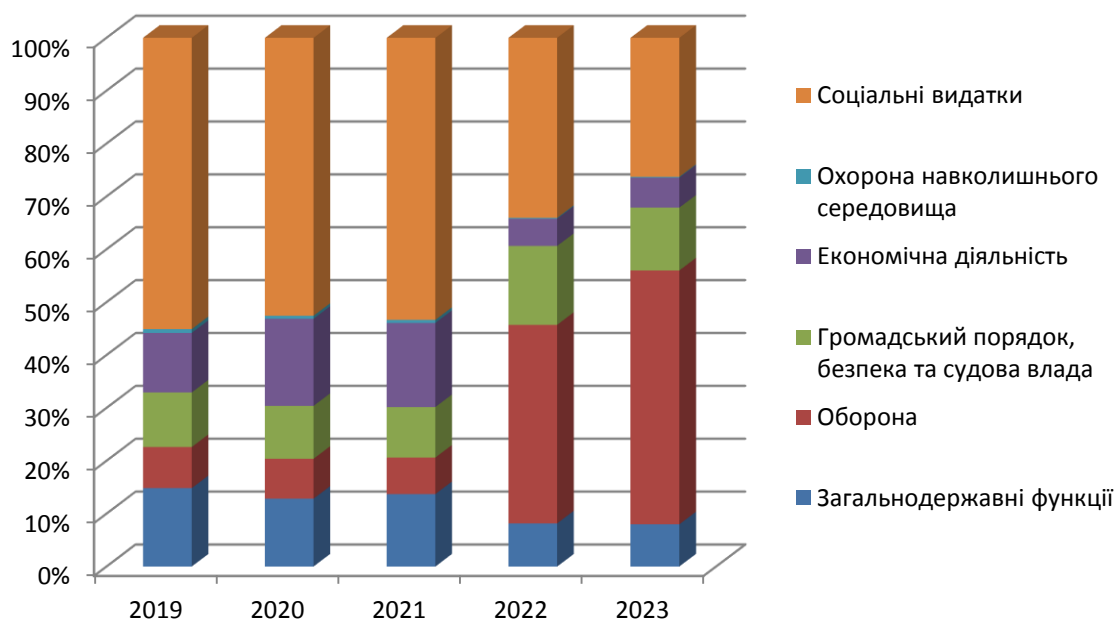

Рис. 2.2. Питома вага видатків на соціальну сферу у 2019-2023 роках, %

З отриманих даних можемо сказати, що структура видатків може свідчити про пріоритетні напрямки економіки країни, а також по отриманим даним можна зробити висновки про наявні проблеми та зовнішні чи внутрішні виклики. У 2022 році кардинально змінилася орієнтація бюджету. Першочерговими стали видатки на оборону.

Увесь час соціальні видатки займали провідну роль у бюджетних витратах. Їх питома вага в структурі не зменшувалася тривалий час і їх фінансування займало більше половини усіх витрат. У 2022 році обсяги фінансового забезпечення соціальної сфери збільшувалися тими ж темпами, проте питома вага скоротилася до 30%.

Соціальні видатки – це найбільша категорія за обсягами витрат. Стабільне зростання рік до року може також бути пов’язане і з індексацією соціальних виплат та впровадженням нових програм підтримки. Утримання даної категорії на такому високому рівні є важливим для населення, а особливо в умовах невизначеності, значних проблем та кризових ситуацій.

На основі цього можемо зробити висновки, що в Україні соціально-орієнтований підхід до бюджетування.

Особливо, коли є певні політичні чи економічні труднощі. Якщо є потреба збільшити фінансове забезпечення якогось напрямку, то це намагаються зробити за рахунок інших категорій витрат. А обсяги фінансування соціальних програм та виплат прагнуть не скорочувати.

Тепер проведемо аналіз фінансування соціальної сфери в розрізі областей України.

Щоб краще розуміти стан справ у фінансуванні соціальної сфери, розглянемо спершу загальну тенденцію у видатках місцевих бюджетів. Вихідні дані [9] систематизуємо у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Загальні видатки місцевих бюджетів у 2019-2021 роках, млн. грн.

Область	2019	2020	2021
Вінницька	22000,3	17691,9	19725,8
Волинська	14530,2	11673,4	12966,7
Дніпропетровська	49030,5	42170,3	53861,0
Донецька	26684,4	23989,1	29749,5
Житомирська	17062,0	13752,6	15361,7
Закарпатська	16215,7	12749,4	14202,6
Запорізька	24528,8	20259,6	22906,2
Івано-Франківська	18501,9	13839,6	15761,4
Київська	28623,5	24951,5	28725,0
Кіровоградська	13253,1	10766,5	12307,0
Луганська	9312,3	8003,9	9951,9
Львівська	34317,8	29133,2	32786,9
Миколаївська	15019,4	12266,3	14103,1
Одеська	33640,4	28345,6	32218,7
Полтавська	21216,0	18400,0	21803,2
Рівненська	16017,3	12237,8	14505,9
Сумська	14254,5	11338,8	13138,6
Тернопільська	13321,9	10179,0	12829,8
Харківська	36606,3	30513,1	43652,1
Херсонська	13155,2	11069,4	13053,3
Хмельницька	17626,4	13297,0	16132,2
Черкаська	16453,3	13135,8	15057,3
Чернівецька	11504,9	8669,2	10040,5
Чернігівська	14047,7	11149,9	12744,8

У 2021 році порівняно з 2019 лише 6 областей показали незначне збільшення загальних видатків бюджету (значні зміни лише у Дніпропетровської +9,85%, Донецької +11,49% та Харківської +19,25%). 18 інших областей скоротили видаткову частину бюджету (в середньому на 8%). Цілком ймовірно, що і видатки на соціальну сферу значно не зросли, або ж відбулася зміна обсягів витрат між напрямками всередині місцевого бюджету. Для того, щоб зробити детальніші висновки, проаналізуємо місцеві бюджети в розрізі галузей соціальної сфери.

Найбільшу питому вагу серед видатків соціальної сфери у місцевих бюджетах займає освіта. В середньому це було 35,1% у 2019, 46% у 2020 та 48,78% у 2021. Максимальний показник був у 2021 році в Закарпатській області – він становив

60,59%. Загалом найбільше коштів на освіту спрямовують Волинська, Закарпатська, Рівненська та Чернівецька області, а найменше – Дніпропетровська, Донецька та Харківська області. Як бачимо тут розділилися частини України – захід активніше вкладає кошти в освіту, ніж схід. Проте в усіх областях спостерігається активна тенденція до збільшення – в середньому на 31,74%.

В галузі охорони здоров'я бачимо зворотну тенденцію – в середньому питома вага у 2019 році була 15,91%, а у 2021 – 5,32%. Це може бути пов'язано із спалахом епідемії коронавірусу на початку аналізованого періоду та її спадом в кінці. У 2021 році стали скорочувати витрати на медицину. Лідерами тут були Вінницька, Запорізька, Луганська та Черкаська області, а аутсайдерами – Волинська, Житомирська, Закарпатська та Херсонська області. В середньому видатки скоротили на 67,6% – від 78,95% у Закарпатській області до 28,73% у Полтавській.

В напрямку соціального захисту та соціального забезпечення ситуація зовсім невтішна. У 2021 році питома вага в середньому скоротилася на 76,18% – від 86,62% у Рівненській області до 67,4% у Дніпропетровській. Ще у 2019 році питома вага в середньому була 19,89% по бюджетах областей, а вже у 2021 році цей показник становив 4,83%. Це означає, що все менше коштів спрямовується на соціальні виплати та пільги населенню, а отже може негативно відобразитися на благополуччі регіонів. У 2021 році мінімальна частка соціального захисту та соціального забезпечення становить 3,36% (Закарпатська область), а максимальна всього лише 7,06% (Чернігівська область).

Спорт та мистецтво показують стабільність – стабільно низькі обсяги фінансування і без суттєвих коливань показників. В середньому ці галузі займають 1,5% та 3% відповідно. Найбільше коштів на культуру виділяють Чернігівська, Полтавська та Сумська області, а на спорт – Івано-Франківська, Донецька та Миколаївська області. В той час найменша в бюджеті частка витрат на культуру у Дніпропетровській, Донецькій та Київській областях, а на спорт – у Чернівецькій, Одеській та Закарпатській областях. Зрозуміло, що ці напрямки не є життєво

необхідними, проте для повноцінного всебічного розвитку особистості вони мають бути присутні. Тому тут є необхідність для збільшення обсягів фінансування.

У галузі житлово-комунального господарства ситуація теж схожа з двома попередніми. В середньому на неї припадає 5-7% коштів. Проте значно виділяється тут Харківська область. Тут порівняно з 2019 роком показники зросли на 8 970,80 грн. у 2021 році, а це 278,83% зростання. Питома вага збільшилася з 8,79% до 27,92%. Це могло бути обумовлене низкою чинників, які вимагали додаткових витрат:

- покращення інфраструктури комунальних служб, а саме оновлення систем теплопостачання, водопостачання та водовідведення;
- запровадження регіональної екологічної програми, в межах якої здійснювалося покращення стану навколишнього середовища;
- збільшення тарифів на усі комунальні послуги, як наслідок зростання витрат на компенсацію субсидій населенню.

Ці фактори посприяли покращенню стану житлово-комунального господарства та його ефективності. Але і зумовили зростання витратної частини бюджету. [11]

Отож, пріоритетними статтями місцевих бюджетів соціальної сфери є освіта, медицина і соціальний захист та забезпечення. Інші ж галузі лишаються недостатньо профінансованими.

2.3 Основні метрики для аналізу стану соціальної сфери

На стан розвитку соціальної сфери країни впливають різні чинники – економічні, політичні, екологічні тощо. Внаслідок одних ситуацій з'являються нові вразливі групи населення, які потребують допомоги, або значно зростає чисельність

уже наявних (наприклад, явище старіння нації). В той час як інші можуть спричинити скорочення обсягів надходження до бюджету, за рахунок яких відбувається фінансування соціальних виплат (наприклад, зменшення доходів підприємств через поганий врожай у посушливий рік, відповідно зменшення податкових надходжень з прибутків підприємств). Або ж деякі ситуації мають одразу комбінований негативний ефект, як от вторгнення країни-агресора на територію України.

Кожна кризова ситуація має свій ступінь впливу, тож важливо вміти кількісно оцінити рівень спричинених наслідків. Для цього в економіці існує ряд показників, проаналізувавши динаміку яких можна зробити висновки про стан соціальної сфери.

Серед основних індикаторів, на основі яких можна зробити висновки про рівень розвитку та змін соціальної сфери, є індекс інфляції, середня та мінімальна заробітні плати, середня та мінімальна пенсія, прожитковий мінімум тощо.

Мінімальні зарплата та пенсія – це основні показники соціальних гарантій. Вони мають корелювати із прожитковим мінімумом відповідної групи та постійно коригуватися із зростанням інфляції.

Розглянемо детальніше значення кожного з них, дані за останні 5 років та їх зміну в динаміці [7, 8, 14, 18].

Таблиця 2.7

Основні метрики в соціальній сфері за 2019-2023 роки

Показник	2019	2020	2021	2022	2023
Індекс споживчих цін, %	104,1	105	110	126,6	105,1
Середня заробітна плата, грн. (станом на 01 січня)	9223	10727	12337	14577	-
Мінімальна заробітна плата, грн. (станом на 01 січня)	4173	4723	6000	6500	6700
Середній розмір пенсії, грн.	2645,66	3082,98	3507,51	3991,53	4662,59
Мінімальна пенсія, грн.	1497	1638	1769	1934	2093

Продовження табл. 2.7

Прожитковий мінімум на одну особу, грн./місяць (станом на 01 січня):					
- загальний показник	1853	2027	2189	2393	2589
- діти до 6 років	1626	1779	1921	2100	2272
- діти 6-18 років	2027	2218	2395	2618	2833
- працездатні особи	1921	2102	2270	2481	2684
- особи, що втратили працездатність	1497	1638	1769	1934	2093

Зміну цих показників представимо графічно на рис. 2.3

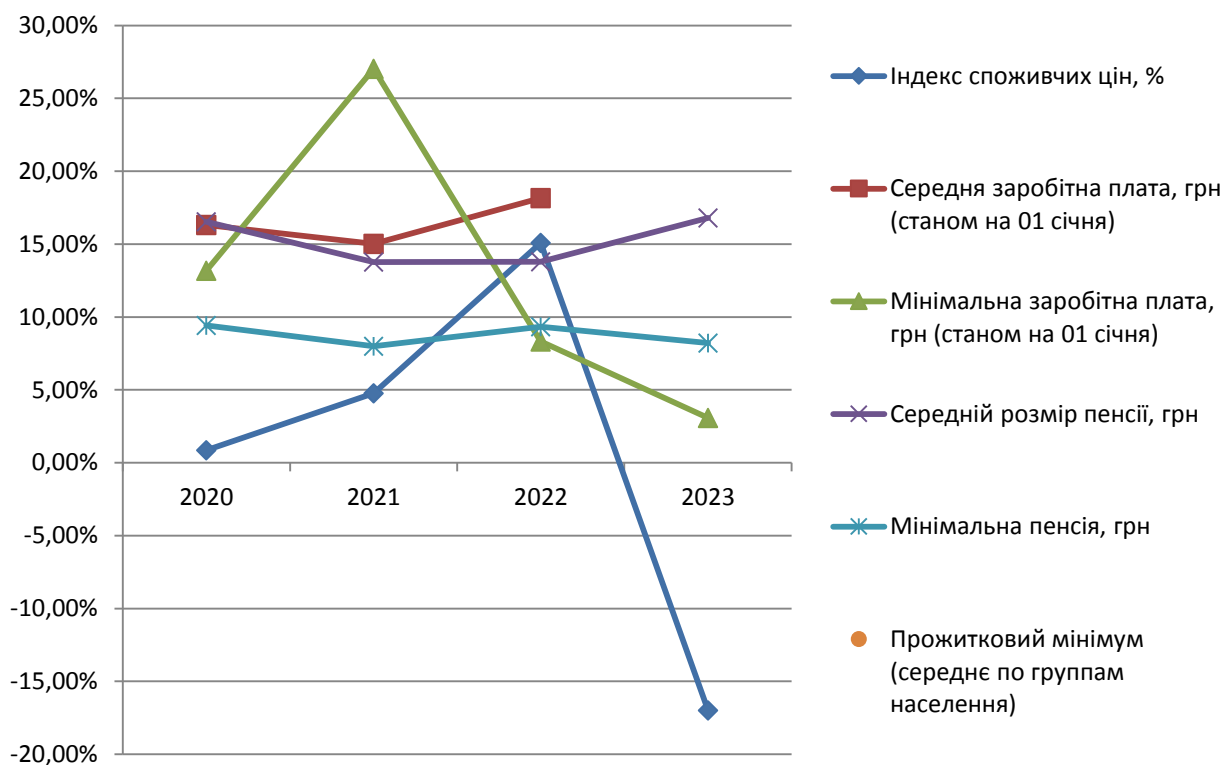

Рис. 2.3. Динаміка основних метрик в соціальній сфері за 2019-2023 роки

Індекс споживчих цін мав більш-менш стійке зростання. Проте бачимо у 2022 стрімке збільшення, і не менш стрімке падіння у 2023 році. Це обумовлено загостренням політичних та економічних чинників у 2022 році (а саме розгортання повномасштабного вторгнення на наші території), через що і зросла значно інфляція. У 2023 році цей показник намагалися стабілізувати і повернути до попередніх значень. Падіння відносного відхилення свідчить, що все таки

економіка рухається в правильному напрямку. Але на жаль рівень цін все одно лишається високим.

Мінімальна заробітна плата зросла найкраще у 2021 році, а далі темпи суттєво знизилися і приріст був незначним. Середня зарплата має стабільну тенденцію до незначного приросту [27].

Середній розмір пенсії та мінімальна пенсія мають однаковий характер кривої приросту, проте мінімальна пенсія значно відстає за темпами. Це може тягнути за собою погіршення становища людей похилого віку. Також це свідчить про підтримку державою лише окремих категорій пенсіонерів. Тобто тим, хто вже мав вищу пенсію додають ще більше коштів, а тим, хто мав мінімальну, так і додають мізерний приріст.

Прожитковий мінімум зростає на рівні з мінімальною пенсією і зростає майже рівномірно для всіх категорій населення. Проте зростає він повільніше, ніж інфляція, що ставить під сумнів його реальну купівельну спроможність.

З наведених даних виходить, що номінальні показники доходів різних категорій населення зростають, але інфляція випереджає більшість з них. Тож це робить реальні доходи менш купівельно-спроможними. А з цього випливає, що вразливі категорії населення мають менше можливостей для забезпечення себе та свого добробуту і це негативно впливає на соціальну сферу країни.

Потрібно розрахувати реальну вартість усіх цих категорій (скореговану на інфляцію) та приріст по групах, щоб з'ясувати чи такі підвищення метрик мають позитивний соціальний ефект, чи вони лише мінімальні і навіть не покривають інфляційні втрати.

Реальні показники визначаються за допомогою індексу споживчих цін. Формула розрахунку реальних значень доходів:

$$\text{Реальний дохід} = \frac{\text{Номінальний дохід}}{\text{Індекс споживчих цін}} * 100$$

Отримані значення внесемо в таблицю 2.8

Таблиця 2.8

Основні метрики в соціальній сфері, скориговані на інфляцію за 2019-2023 роки

Показник	2019	2020	2021	2022	2023
Індекс споживчих цін, %	104,1	105	110	126,6	105,1
Середня заробітна плата, грн. (станом на 01 січня)	8859,75	10216,19	11215,45	11514,22	-
Мінімальна заробітна плата, грн. (станом на 01 січня)	4008,65	4498,1	5454,55	5134,28	6374,88
Середній розмір пенсії, грн.	2541,46	2936,17	3188,65	3152,87	4436,34
Мінімальна пенсія, грн.	1438,04	1560	1608,18	1527,65	1991,44
Прожитковий мінімум на одну особу, грн./місяць (станом на 01 січня):					
- загальний показник	1780,02	1930,48	1990	1890,21	2463,37
- діти до 6 років	1561,96	1694,29	1746,36	1658,77	2161,75
- діти 6-18 років	1947,17	2112,38	2177,27	2067,93	2695,53
- працездатні особи	1845,34	2001,91	2063,64	1959,72	2553,76
- особи, що втратили працездатність	1438,04	1560	1608,18	1527,65	1991,44

Реальні показники виявляються значно нижчими. Якщо взяти до уваги, що на ці кошти людина має прожити місяць (наприклад пенсія менше ніж 2000 грн.) – оплата комунальних, продукти харчування, одяг, ліки і т.д. – можна зробити висновки про недостатність забезпечення населення та мізерність соціальних виплат.

Оскільки найбільша інфляція була у 2022 році, то порівняємо номінальне і реальне зростання доходів саме цього періоду відносно 2019 року та представимо дані в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Динаміка номінальних та реальних показників, 2022/2019 рр.

	Номінальне зростання	Реальне зростання
Середня заробітна плата, грн. (станом на 01 січня)	58,05%	29,96%
Мінімальна заробітна плата, грн. (станом на 01 січня)	55,76%	28,08%

Продовження табл. 2.9

Середній розмір пенсії, грн.	50,87%	24,06%
Мінімальна пенсія, грн.	29,19%	6,23%
Прожитковий мінімум на одну особу, грн./місяць (станом на 01 січня):		
- загальний показник	29,14%	6,19%
- діти до 6 років	29,15%	6,20%
- діти 6-18 років	29,16%	6,20%
- працездатні особи	29,15%	6,20%
- особи, що втратили працездатність	29,19%	6,23%

Реальні показники мають незначні зміни – лише 6% прожитковий мінімум та мінімальна пенсія, і 24-30% інші аналізовані показники. В той час як номінальне зростання вражає – 30% та 50-59% відповідно. Отже ми розуміємо, що реальне становище людей не стає кращим. Враховуючи, що в розрахунках ми брали лише офіційні показники інфляції (бо в реальності ціни зросли значно більше), можна припустити, що навпаки – добробут населення з кожним роком погіршується. Необхідним є збільшення фінансування соціальної сфери і забезпечення вищого рівня соціальних виплат, особливо вразливим групам населення.

2.4 Напрямки покращення фінансування соціальної сфери

В теоретичній частині роботи ми уже детально розглядали проблеми та виклики, які стоять перед соціальною сферою сьогодні. Серед основних, це:

- зростання чисельності громадян, що потребують отримання реабілітаційних послуг та соціальних виплат;
- зменшення надходжень до бюджетів та фондів загальнообов’язкового пенсійного та соціального страхування через скорочення кількості працюючого населення;
- ускладнення відстеження інформації щодо фактичної кількості населення, що потребують підтримки від держави;

– посилення вразливості маломобільних груп населення через недостатньо адаптовану інфраструктуру населених пунктів тощо.

Усі проблеми посилюються ще тим, що Україна веде політику екстенсивної соціальної політики. Її вона почала наслідувати одразу після здобуття незалежності і все ніяк не може перелаштуватися на сучасний лад та підхід. Сутність її в тому, що хорошим вважається надання великої кількості пільг, дотацій та соціальних виплат, щоб показати турботу про усіх громадян. Поруч з тим не беруться до уваги реальні можливості економіки країни, а також потреби у фінансуванні і інших напрямків та сфер. Результатом є постійне зростання незрозумілих виплат, в певній мірі послаблення стимулювання до праці тих, хто має соціальні виплати, незадоволення громадян через розбіжність обіцяного та реального, проблеми в економіці через дефіцит та недофінансування. Для вирішення цієї проблеми потрібно працювати над підвищенням ефективності та результативності соціальних програм, чіткістю та пріоритизацією соціальних видатків, акумулювання фінансових ресурсів на конкретне вирішення соціальних проблем.

Важливою є переорієнтація напрямку бюджету. Потрібно впроваджувати реформи, що сприятимуть наслідуванню принципу «нероздільності соціального та економічного прогресу» по прикладу ЄС. Даний принцип передбачає, що неможливо розвивати один напрямок при цьому шкодячи іншому. Має існувати гармонія між усіма напрямками бюджетних видатків, взаємоповага між усіма людьми та інституціями, як державними, так і приватними [12].

Наступною проблемою, що потребує вирішення, є складність відокремлення тих людей, що дійсно потребують соціальних виплат, від тих, хто просто певним чином отримав право на конкретну виплату. Сприяє цьому значна тінізація економіки. В результаті маємо значну кількість населення, що не мають офіційних доходів і можуть розраховувати на виплати по безробіттю, отримання субсидій, виплати по малозабезпеченості тощо. Але насправді вони можуть працювати і мати

інші доходи. Тож маємо ситуацію, в якій виплати отримує людина, яка насправді може себе самостійно забезпечити [16].

Схожу ситуацію маємо і з виплатами по інвалідності, наданням допомоги на ліки тощо. Іноді люди, які мають мінімальні проблеми із здоров'ям, або ж високі інші доходи і можуть самі собі купляти ліки, все одно подають запити на отримання тієї допомоги. Тоді людям, які дійсно потребують серйозного і дорогого лікування, вже не вистачає фінансування. Посилює цю проблему ще й корупція, яка допомагає отримати соціальні виплати і пільги тим людям, які в цьому не мають життєвої потреби. Від цього страждає і бюджет України (бо збільшуються розміри виплат), й інші громадяни, яким не вистачає фінансового забезпечення. Для усунення цього дисбалансу необхідно проводити суворіший контроль в державних структурах соціальної сфери, запроваджувати заходи боротьби з корупцією та вдосконалювати систему відбору громадян, яким призначаються соціальні виплати [13].

Вагомий внесок на майбутнє реформування соціальної сфери також робить і війна, яка у нас зараз триває, та її руйнівні наслідки. При створенні реформ потрібно враховувати особливості, що пов'язані із спеціальними окремими групами населення – особи, що отримали поранення внаслідок бойових дій, особи, що втратили житло, особи, в сім'ї котрих є загиблі від війни, ветерани, учасники бойових бій, внутрішньо переміщенні особи, тощо. Потрібно максимально враховувати потреби кожної категорії, забезпечити легкість та доступність отримання послуг, зрозумілість усіх правових та бюрократичних вимог, прозорість прийнятих рішень тощо.

Одним із найкращих рішень, що допоможуть комплексно мінімізувати значний ряд проблем – діджиталізація усіх процесів. Зараз ми спостерігаємо активне впровадження цифровізації інших бюджетних сфер і це має позитивний ефект. По-перше, це зробить соціальні послуги доступними для більшої кількості людей та полегшить процес подачі документів на отримання виплат. По-друге, це мінімізує операційні витрати на утримання значної кількості будівель та

приміщень, що слугують для оформлення документації на отримання виплат. Також усувається проблема створення архівних приміщень і зберігання відповідної документації. По-третє, покращується прозорість та чесність даного процесу, усувається людський фактор, за допомогою якого можна вплинути на отримання необхідних довідок та документів нечесним шляхом [13].

Реформування повноважень бюджетів щодо відповідальності за розподіл коштів на соціальні потреби теж буде хорошим вирішенням. Необхідно посилювати процес децентралізації і надавати місцевим бюджетам більше автономії у цьому питанні. Територіальні громади більш наближені до населення, знають краще потреби свого регіону і мають менше коло відповідальності і кількість населення, за яке органи будуть відповідальні. Це сприятиме покращенню адресності і цільового спрямування соціальних допомог і виплат та поліпшить якість даних процесів.

Змін потребує і пенсійна система. Зараз вона працює на солідарному принципі – коли пенсіонерів утримує працююча молодь, тобто виплати пенсій здійснюються за рахунок ЄСВ, що сплачує працююче населення. Зараз ця проблема посилюється демографічною кризою – через міграцію населення і старіння нації на одного працюючого припадає один пенсіонер. Це створює додатковий податковий тиск на доходи населення.

Потрібно ввести трирівневу систему пенсійного забезпечення – солідарна система, загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення та добровільне пенсійне страхування. Таким чином з доходів працюючого населення буде формуватися особистий пенсійний капітал, який можна буде використовувати на пенсії. Зараз виходить, що при виході на пенсію доходи в людини скорочуються більш як на 40%, а при реформованому підході буде більше можливості забезпечити достатній і комфортний рівень життя на пенсії [3].

Проблема, з якою тут стикаються органи влади – недовіра населення до прозорості та чесності провадження державного накопичення. Оскільки є не дуже

вдала історія та заплямована репутація державних органів, у суспільства великі сумніви щодо того, що вони дійсно зможуть забрати свої кошти назад і використовувати їх через 15-20-30 років, і що з цим не буде ніяких нюансів і проблем. Знову ж таки тут потрібно боротися з корупцією, щоб повертати довіру людей.

Робота в інформаційному просторі не менш важлива. Потрібно встановити чіткі, прозорі та зрозумілі вимоги для отримання права на соціальні виплати та послуги. Ціль програм соціального захисту – допомогти людям у скрутному становищі, а не ускладнити ще більше їхнє життя незрозумілими правилами подачі документів для отримання допомоги. Пріоритетом має бути покращення можливостей доступу населення до цифрових послуг у соціальній сфері, наслідком чого буде розкриття потенціалу людей, підтримка достойного рівня життя, модернізація сфери соціального захисту та пенсійного забезпечення тощо. Переведення максимальної кількості соціальних послуг в цифрову площину допоможе людям отримувати необхідну допомогу незалежно від їх місця перебування та доступності до державних структур [13].

Проблему недофінансування соціальних видатків допоможе вирішити підвищення рівня зайнятості населення. Чим кращий рівень розвитку ринку праці, тим більше коштів надходить в бюджет, зокрема й для фінансування соціальних програм. Важливим завданням тут є стимулювання населення до самостійного забезпечення себе ресурсами, а не постійного покладання на соціальні виплати.

При вирішенні існуючих проблем варто скористатися допомогою партнерів-країн ЄС. По-перше, вони можуть фінансовими дотаціями допомогти мінімізувати наслідки наявного дефіциту бюджету. По-друге, вони можуть поділитися своїм досвідом функціонування соціальної сфери, адже тут у них більше позитивних змін та хороших принципів соціальної політики.

Одним із останніх рішень уряду, що матиме серйозний вплив на соціальну сферу України, стало прийняття Закону України від 10.10.2024 №4015-IX «Про

внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану» [28]. Очікується, що це призведе до збільшення податкових надходжень до бюджету, що в свою чергу дасть можливість збільшувати фінансування окремих категорій витрат і таким чином зменшувати дефіцит і покращувати економічну ситуацію в країні.

Проте є ряд суттєвих недоліків, що спричинить дана податкова реформа, зокрема і на соціальну сферу. По-перше, усі суб'єкти підприємництва одразу ж будуть намагатися перекласти даний податковий тягар на кінцевого споживача шляхом збільшення цін. Внаслідок чого, реальна купівельна спроможність громадян, що і так потребували допомогу, знизиться ще більше і вони менше благ зможуть собі купити.

По-друге, такий суттєвий податковий тиск на малий і середній бізнес спричинить зростання тіньової економіки. Замість збільшення податкових надходжень ми можемо отримати цілком протилежну ситуацію. Окрім бізнесу, який можливо піде в тінь, ще може бути частина підприємців, які просто перестануть вести діяльність через суттєве зниження рентабельності. А це тягне за собою скорочення робочих місць, зростання безробіття і збільшення потреби у фінансуванні соціальної сфери.

Така серйозна податкова реформа може мати зовсім неочікувані наслідки. Більш доцільно було б поєднати її із іншими реформами, які б стимулювали бізнес, а не пригнічували його. Наприклад, можна було б не робити таке значне зростання податків, а зробити його менш відчутним для бізнесу. І в той же час запровадити ще одну реформу, яка б наприклад стимулювала підприємців підтримувати соціальні ініціативи та фонди. Таким чином підприємці могли б оптимізувати своє податкове навантаження за умови підтримки соціальних проектів тощо.

Другим резонансним рішенням уряду було виплата 1000 гривень «від Зеленського» або «Зимова Є-підтримка». Також сумнівна реформа, яка могла б мати кращі наслідки, якби її більш модернізувати. Станом на зараз отримати виплату може будь-хто через додаток «Дія», або ж певні категорії населення через «Укрпошту» [29].

Виходить, що держава витратить значну суму коштів, тому що виплату будуть оформляти і ті громадяни, які суттєво її не потребують. І навпаки, ті, хто дійсно потребує додаткових коштів, можуть і не мати можливості її оформити. Адже пенсіонери, люди, які мають проблеми із здоров'ям тощо можуть мати обмежений доступ до даної програми.

Пропозицією щодо вдосконалення даної програми є посилити цільове спрямування допомоги, а саме встановити критерії, хто може її отримати. Додати сюди вимоги щодо максимального розміру доходу особи, необхідність наявності відповідних документів (по малозабезпеченості, інвалідності, тощо), територіальне знаходження особи (території, де ведуться бойові дії) тощо. Таким чином можна досягти менший тиск на бюджет країни і досягнути кращий соціальний ефект.

Отже, вирішення усіх проблем та раціональний розподіл ресурсів має позитивно вплинути на якість життя населення, мінімізувати негативні наслідки демографічної кризи, покращити рівень соціального захисту та забезпечення, стимулювати скорочення бідності та посилення соціальної єдності, усунути прояви дискримінації та укріпити довіру громадян до влади.

Висновки до 2-го розділу

Дослідивши сучасний стан фінансування соціальної сфери та напрями удосконалення дійшли наступних висновків:

1. Проведено аналіз соціальних видатків бюджету та виявили, що найбільшу питому вагу займають соціальний захист та соціальне забезпечення, освіта та медицина. А от житлово-комунальне господарство та духовний і фізичний розвиток мають найменшу підтримку та фінансування, тож доцільним тут є питання самофінансування цих напрямків.

2. Здійснено порівняння видатків на соціальну сферу в розрізі усіх статей витрат бюджету та між регіонами. В загальній структурі бачимо, що на соціальну сферу спрямовується майже половина бюджетних коштів, що свідчить про соціально-орієнтований характер бюджетної системи. По областях бачимо спільну тенденцію, що освіта і медицина займають найбільшу частку в структурі соціальних видатків.

3. Виокремлено основні метрики для аналізу стану соціальної сфери. Вивчено тенденції щодо зміни основних показників. З'ясовано, що реальна купівельна спроможність мінімальних гарантій та соціальних виплат не завжди відповідає потребам населення.

4. Розроблено рекомендації щодо напрямків покращення фінансування соціальної сфери. Серед основних пропозицій реформування пенсійної системи, посилення децентралізації та надання більшої самостійності місцевим бюджетам з питань соціальної політики, активне запровадження децентралізації тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Як підсумок, можемо сказати, що соціальна сфера є однією з найважливіших напрямків бюджетних видатків, оскільки в даній площині реалізується зв'язок держави з населенням. Вона покликана захищати найбільш вразливі групи населення, допомагати їм забезпечувати хоча б мінімально достатній рівень життя і таким чином виводити населення країни з-за межі бідності.

Задача держави не зрівняти усіх своїх громадян в соціальних правах і можливостях, а допомогти усім досягнути мінімального рівня, від якого люди вже самостійно зможуть відштовхнутися і працювати над самовдосконаленням і саморозвитком. Для держави це теж має позитивний ефект, а саме розвиток та процвітання економіки.

Соціальна сфера включає послуги в галузях освіти, охорона здоров'я, соціального захисту та забезпечення, культури і мистецтва, фізичної культури і спорту, житлово-комунального господарства тощо. Кожна з них має свої цілі, мету і завдання, проблеми та обсяги фінансового забезпечення. Зокрема, їх фінансування поділяється бюджетне (з коштів державного та місцевих бюджетів) та позабюджетне (відбувається за рахунок самофінансування, кредитування, грантових програм, благодійних внесків та пожертв від громадських організацій тощо).

Система соціальних виплат та допомог досить розгалужена та складається з широкого кола різних видів матеріальних виплат – у випадку непрацездатності, пенсіонерам, постраждалим від війни, багатодітним сім'ям, безробітним, для допомоги соціальних та наукових розробок тощо. Деякі спрямовані на розв'язання існуючих проблем, а інші – на перешкодження їх виникнення.

Проаналізувавши видатки на соціальну сферу, ми зробили висновки. Що бюджет України має соціальних характер Це ще є наслідком того, як людям було

звично жити в країні до здобуття незалежності. Тепер бюджет не справляється з такими обсягами необхідних соціальних видатків і через це проблеми недофінансування виникають і в інших сферах бюджетування.

Існують певні основні індикатори, дослідивши динаміку яких можна зробити висновки про стан соціальної сфери та рівень життя населення. Ми розглянули середню та мінімальну заробітну плату, середню та мінімальну пенсію, прожитковий мінімум, а також ці самі показники, зважені на індекс інфляції. По отриманим показникам виходить, що ситуація з доходами найбільш вразливих груп населення лишає бажати кращого. Мінімальні встановлені межі по цим показникам настільки мізерні, що викликають сумніви по реальності забезпечення життя людині на такі суми.

В роботі було запропоновано рішення, які допоможуть мінімізувати негативні наслідки та вдосконалити систему фінансування соціальної сфери. Серед яких зміна орієнтованості бюджету, активне впровадження діджиталізації в соціальну сферу, посилення децентралізації даних процесів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bachtler, John and Begg, Iain (2018) Beyond Brexit: reshaping policies for regional development in Europe. *Papers in Regional Science*, 97 (1). pp. 151-170.
2. Blanch J., Borrás E., Sanchez A. Transformational budgeting: A holistic approach for delivering results. *OECD Journal on Budgeting*. 2023. Vol. 23, Iss. 1.
3. Вахітова Г. Чому у нас низькі пенсії і що потрібно, щоб “були як в Європі”. Київська школа економіки. URL: <http://surl.li/dzjezz> (Дата звернення 07.11.2024).
4. Дем'янчук О.І., Борконюк О.О. Фінансове забезпечення соціальної сфери України. *Modern Engineering and Innovative Technologies*. 2023. Вип. 4(25-04). С. 18-24
5. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=9&year=2024&budgetType=CONSOLIDATED> (Дата звернення 15.10.2024).
6. Єфименко Т. І., Гасанов С. С., Богдан І. В. Видатки державного бюджету на вищу освіту: структурні зміни та проблема формульного розподілу. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Сер.: Економічні науки*. 2018. Спецвип. С. 27–51.
7. Індекс інфляції в Україні 2024. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/> (Дата звернення 27.10.2024)
8. Мінімальна зарплата в Україні. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/> (Дата звернення 27.10.2024)
9. Міністерство фінансів України. Бюджет України 2021. Статистичний збірник. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf (Дата звернення 11.11.2024).

10. Мінфін. Видатки держбюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2022/> (Дата звернення 27.10.2023)
11. Основні показники соціально-економічного розвитку Харківської області. URL: https://kh.ukrstat.gov.ua/upload/osn_pokaz_2021.pdf (Дата звернення 05.11.2024).
12. Проект Закону України «Концепція соціальної держави України». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF1S800A?an=3> (Дата звернення 29.03.2024)
13. Проект Плану відновлення України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/social-protection.pdf> (Дата звернення 20.10.2024).
14. Прожитковий мінімум в Україні 2024. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/> (Дата звернення 27.10.2024)
15. Радіонов Ю. Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. Вип. 1. С. 20–43.
16. Романовська Ю.А. Вплив «сірої» тіньової економіки на соціально-економічну безпеку міста. *Проблеми економіки*. Вип. 3 (49). 2021. С. 100-109.
17. Романовська Ю.А., Давидюк А.О. Фінансування соціальних послуг в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2020. Вип.46. С. 76-85.
18. Середня зарплата в Україні. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/> (Дата звернення 27.10.2024)
19. Урбанович В.А., Романовська Ю.А. Єдиний соціальний внесок як ефективний інструмент забезпечення надходжень у системі державного соціального страхування. *Бізнес інформ*. Вип.12. 2018. С. 386-392.
20. Шульц С., Джаман М., Луцків О. Інноваційні підходи до реалізації державної регіональної політики. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 5. С. 54-58.
21. Ю. А. Романовська, Л. В. Страпачук, М. А. Макаренко. Державна соціальна політика України. *Економічна наука*. 2022. Вип. 2. С.129-133.

22. Г. В. Назарова, С. Ю. Гончарова. Розвиток соціальної сфери в сучасній економіці: теоретико-практичні аспекти. *Соціально-трудова відносина: проблеми науки та практики: монографія*. С. І. Бандур, Т. А Костишина, О.О. Нестула та ін.; за ред. Т. А. Костишиної. 2020. Роз. 1.8. С. 143–160.
23. О.В. Хитра, А.Ю. Конотопко, Я.Є. Скрипитула. Фінансові аспекти функціонування соціальної сфери. *Економічні студії*. 2020. Вип. 2(28). С. 115-122.
24. О.В. Лозова, М.М. Сосян. Соціальний бюджет – інструмент ефективного функціонування національної економіки країни. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2023. Вип. 71. С. 51-56.
25. М.С. Складанюк, І.В. Литвинчук. Економічна сутність видатків на соціальну сферу. *СУЧАСНІ ВИКЛИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ: Тези IV Міжнародної науково-практичної конференції (09-10 листопада 2023 року)* С. 339-340.
26. М.С. Складанюк, І.В. Литвинчук. Система фінансового забезпечення соціальної сфери. *Всеукраїнська науково-практична on-line конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої Дню науки (13–17 травня 2024 року). Секція 2*. С. 304-305.
27. М.С. Складанюк, І.В. Литвинчук. Основні показники для аналізу стану соціальної сфери. *Міжнародна науково-практична конференція (07-08 листопада 2024 року)*.
28. Закон України від 10.10.2024 № 4015-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t244015?an=1> (Дата звернення 08.12.2024).
29. «Тисяча від Зеленського: як податися на виплату в "Дії" та на що витратити гроші». *Суспільне новини*. URL: <https://suspihne.media/869083-tisaca-griven-vid-zelenskogo-ak-ta-koli-otrimati-viplatu-ta-na-so-vitratiti-grosi/> (Дата звернення 08.12.2024).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Область	2019	2020	2021
Вінницька	22000,3	17691,9	19725,8
з них:			
- освіта	7492,2	8044,5	9841,4
- охорона здоров'я	3607,4	2076,3	1391,3
- соц. захист та забезпечення	4075,7	789,4	973,4
- культура і мистецтво	565,6	561,7	609,4
- фіз. культура і спорт	292,5	263,5	309,0
- житлово-комунальне господарство	1197,1	1037,9	1241,4
Волинська	14530,2	11673,4	12966,7
з них:			
- освіта	5714,4	6226,6	7726,9
- охорона здоров'я	2024,5	1038,6	469,4
- соц. захист та забезпечення	3247,5	409,5	457,2
- культура і мистецтво	383,4	373,2	423,0
- фіз. культура і спорт	155,1	142,9	183,5
- житлово-комунальне господарство	460,1	479,2	562,8
Дніпропетровська	49030,5	42170,3	53861,0
з них:			
- освіта	15319,1	15799,7	20157,1
- охорона здоров'я	7757,3	4699,5	3279,3
- соц. захист та забезпечення	7479,6	2012,4	2438,6
- культура і мистецтво	978,5	963,9	1206,5
- фіз. культура і спорт	573,5	585,8	1076,5
- житлово-комунальне господарство	4491,9	3753,3	5129,6
Донецька	26684,4	23989,1	29749,5
з них:			
- освіта	8193,6	8100,9	10230,6
- охорона здоров'я	4635,1	2652,3	1531,0
- соц. захист та забезпечення	4663,8	1155,0	1378,8
- культура і мистецтво	664,6	585,1	677,5
- фіз. культура і спорт	411,8	491,1	760,9
- житлово-комунальне господарство	2403,3	1745,2	5469,2

Продовження табл. Додаток А

Житомирська	17062,0	13752,6	15361,7
з них:			
- освіта	6360,1	6707,7	8474,0
- охорона здоров'я	2531,0	1221,7	626,9
- соц. захист та забезпечення	3712,3	694,3	825,5
- культура і мистецтво	421,4	408,0	495,0
- фіз. культура і спорт	211,2	200,8	226,5
- житлово-комунальне господарство	726,6	621,8	807,1
Закарпатська	16215,7	12749,4	14202,6
з них:			
- освіта	6648,5	7438,6	8605,5
- охорона здоров'я	2490,1	1144,9	524,1
- соц. захист та забезпечення	3468,9	466,6	477,8
- культура і мистецтво	350,7	340,9	405,2
- фіз. культура і спорт	160,5	155,2	187,0
- житлово-комунальне господарство	520,5	488,8	530,7
Запорізька	24528,8	20259,6	22906,2
з них:			
- освіта	8229,6	8724,6	10841,6
- охорона здоров'я	4536,9	2335,0	1806,4
- соц. захист та забезпечення	3901,3	866,0	1037,6
- культура і мистецтво	591,8	617,9	702,2
- фіз. культура і спорт	286,0	301,9	401,6
- житлово-комунальне господарство	2077,3	1891,4	2130,2
Івано-Франківська	18501,9	13839,6	15761,4
з них:			
- освіта	6525,3	7141,3	8616,4
- охорона здоров'я	2803,7	1353,9	710,7
- соц. захист та забезпечення	4054,6	523,3	592,0
- культура і мистецтво	478,0	491,1	553,5
- фіз. культура і спорт	312,4	325,8	483,5
- житлово-комунальне господарство	779,1	774,3	1037,3
Київська	28623,5	24951,5	28725,0
з них:			
- освіта	9347,2	10322,0	12963,9
- охорона здоров'я	4373,9	2753,5	1658,2
- соц. захист та забезпечення	5075,7	1239,8	1384,9
- культура і мистецтво	676,4	611,0	814,4
- фіз. культура і спорт	418,9	451,3	522,2
- житлово-комунальне господарство	2041,6	1882,1	3197,2

Продовження табл. Додаток А

Кіровоградська	13253,1	10766,5	12307,0
з них:			
- освіта	4825,1	5064,9	6262,6
- охорона здоров'я	2201,0	1126,6	709,4
- соц. захист та забезпечення	2755,3	604,8	782,6
- культура і мистецтво	381,8	381,1	425,3
- фіз. культура і спорт	121,7	124,6	174,8
- житлово-комунальне господарство	569,2	595,8	1041,1
Луганська	9312,3	8003,9	9951,9
з них:			
- освіта	3015,4	3183,6	3975,3
- охорона здоров'я	1859,5	1099,1	774,3
- соц. захист та забезпечення	1755,5	408,7	532,0
- культура і мистецтво	285,8	286,1	346,0
- фіз. культура і спорт	139,2	142,3	191,1
- житлово-комунальне господарство	354	327,0	1182,9
Львівська	34317,8	29133,2	32786,9
з них:			
- освіта	11562,5	12332,4	15865,4
- охорона здоров'я	5302,8	2803,1	1725,4
- соц. захист та забезпечення	6440,6	1377,9	1582,7
- культура і мистецтво	949,5	913,7	1118,5
- фіз. культура і спорт	371,5	355,2	467,7
- житлово-комунальне господарство	1873,5	1461,4	2455,1
Миколаївська	15019,4	12266,3	14103,1
з них:			
- освіта	5629,3	5924,1	7243,0
- охорона здоров'я	2356,6	1164,0	645,5
- соц. захист та забезпечення	2933,9	642,5	718,3
- культура і мистецтво	439,3	447,5	527,0
- фіз. культура і спорт	246,4	251,7	310,4
- житлово-комунальне господарство	831,8	884,2	1165,4
Одеська	33640,4	28345,6	32218,7
з них:			
- освіта	10473,3	11211,6	13950,8
- охорона здоров'я	5211,2	2918,2	1562,8
- соц. захист та забезпечення	5740,7	1440,7	1671,5
- культура і мистецтво	892,3	873,4	1017,6
- фіз. культура і спорт	285,1	317,1	394,7
- житлово-комунальне господарство	3265,8	3238,6	3947,6

Продовження табл. Додаток А

Полтавська	21216,0	18400,0	21803,2
з них:			
- освіта	7089,1	7187,3	9134,1
- охорона здоров'я	2604,8	2108,7	1856,4
- соц. захист та забезпечення	3872,6	1078,8	1214,2
- культура і мистецтво	710,4	710,8	825,9
- фіз. культура і спорт	280,0	280,6	358,2
- житлово-комунальне господарство	1415,1	1268,5	2086,3
Рівненська	16017,3	12237,8	14505,9
з них:			
- освіта	6268,8	6886,8	8552,7
- охорона здоров'я	2312,7	1120,4	648,1
- соц. захист та забезпечення	3907,8	481,0	522,8
- культура і мистецтво	407,0	416,2	491,8
- фіз. культура і спорт	214,8	180,3	325,2
- житлово-комунальне господарство	554,5	554,5	974,4
Сумська	14254,5	11338,8	13138,6
з них:			
- освіта	4843,3	5125,4	6307,8
- охорона здоров'я	2361,5	1197,0	731,7
- соц. захист та забезпечення	3002,6	656,3	773,3
- культура і мистецтво	439,7	439,8	511,4
- фіз. культура і спорт	193,2	221,6	342,0
- житлово-комунальне господарство	731,3	748,9	1206,4
Тернопільська	13321,9	10179,0	12829,8
з них:			
- освіта	5048,1	5338,1	6690,1
- охорона здоров'я	2043,0	1009,5	596,5
- соц. захист та забезпечення	2876,0	479,9	532,1
- культура і мистецтво	427,2	423,8	445,0
- фіз. культура і спорт	142,9	127,9	195,7
- житлово-комунальне господарство	587,3	591,4	1080,1
Харківська	36606,3	30513,1	43652,1
з них:			
- освіта	10762,5	11314,1	14016,7
- охорона здоров'я	5570,1	3128,5	1807,9
- соц. захист та забезпечення	6461,6	1581,4	1824,1
- культура і мистецтво	1087,3	1061,6	1214,6
- фіз. культура і спорт	498,7	522,5	628,4
- житлово-комунальне господарство	3217,3	3362,5	12188,1

Продовження табл. Додаток А

Херсонська	13155,2	11069,4	13053,3
з них:			
- освіта	5344,5	5636,4	6953,6
- охорона здоров'я	2111,9	1064,4	515,9
- соц. захист та забезпечення	2601,7	446,2	533,5
- культура і мистецтво	378,6	367,5	435,5
- фіз. культура і спорт	182,2	191,8	201,3
- житлово-комунальне господарство	520,6	507,1	812,2
Хмельницька	17626,4	13297,0	16132,2
з них:			
- освіта	6280,6	6667,8	8413,5
- охорона здоров'я	2868,9	1297,5	877,9
- соц. захист та забезпечення	3645,7	732,3	844,9
- культура і мистецтво	488,2	483,4	574,1
- фіз. культура і спорт	189,7	186,4	385,2
- житлово-комунальне господарство	708,9	787,5	1591,3
Черкаська	16453,3	13135,8	15057,3
з них:			
- освіта	5636,4	5992,7	7444,7
- охорона здоров'я	2892,4	1594,7	828,4
- соц. захист та забезпечення	3756,2	807,1	898,0
- культура і мистецтво	442,7	442,0	519,2
- фіз. культура і спорт	176,8	171,3	214,2
- житлово-комунальне господарство	527,2	484,5	832,3
Чернівецька	11504,9	8669,2	10040,5
з них:			
- освіта	4483,0	4652,8	5798,6
- охорона здоров'я	1835,2	829,5	424,7
- соц. захист та забезпечення	2588,9	358,4	401,1
- культура і мистецтво	269,8	264,2	284,2
- фіз. культура і спорт	104,5	108,7	122,3
- житлово-комунальне господарство	256,3	322,4	518,0
Чернігівська	14047,7	11149,9	12744,8
з них:			
- освіта	4631,3	4846,4	5979,6
- охорона здоров'я	2293,3	1212,6	666,0
- соц. захист та забезпечення	3008,2	779,3	900,1
- культура і мистецтво	481,2	454,4	518,5
- фіз. культура і спорт	149,3	152,7	193,7
- житлово-комунальне господарство	481,4	511,2	887,2